

Acta regionalia et environmentalica 1
Nitra, Slovaca Universitas Agriculturae Nitriae, 2011, s. 1–6

TRANSFORMATION LIFE STORIES OF RURAL HOUSEHOLDS TRANSFORMAČNÉ ŽIVOTNÉ PRÍBEHY VIDIECKYCH DOMÁCNOSTÍ

Danka MORAVČÍKOVÁ, Katarína KLIMENTOVÁ

Slovak Agricultural University, Nitra, Slovak Republic

This paper is a case study based on the empirical material obtained by qualitative survey in selected Slovak rural villages and households from 2005 to 2006. It consisted of observation, semi-standardized interviews with mayors of municipalities and interviews in selected households whose aim was to collect their “transformation” life stories. The selection of households was not random; it respected the results of preceding quantitative research. Individual households represented different social strata within identified models of regional stratification. The paper compares strategies of two rural communities and points to actual strategies and behaviour of different rural households and it is particularly focused on the economic practices and strategies, the exploitation of the social networks as well as on the reflection of activities of local government. The attention is aimed at the extent of the surrounding influence and the extent of influence of the former societal experience.

Key words: rural household, post-socialist transformation, life strategies, economic practices

Concerning the process of transformation, the social reality is characterized by the fact that changing conditions generate a lot of different local responses and adapting mechanisms. Post-socialist countries (including Slovakia) are particularly interesting areas for observation of these problems. “There are not many opportunities in social sciences to analyze social systems which have undergone within less than sixty years so many contradictory structural changes accompanied by so much experience of extreme cultural and social conditions like in many post-communist countries. Therefore, the analysis of these metamorphoses and their context, including the reasons and consequences, can serve as a real laboratory for the study of the social change” (Machonin, 1997).

Countryside and rural communities represent very specific space which is with its traditional basis in the most contrasting “opposition” to modernization processes. Social actors are much more mobile, specific local economies are constructed and attitudes, stereotypes and value systems of individuals, groups or whole communities are changed.

This research of the countryside was based mainly on theoretical studies about local forms of globalization [e.g. Miller (1995)] as well as on existing studies of local rural communities which point out the importance of “the heritage from the past”, continuity and similarity with the communist and pre-communist period. According to them, the cultural specifics are dependent on local traditions, values, religion as well as on the goals and strategies of particular societies (Danglová, 2001, Danglová et al., 2005).

The history together with the problems of present social development (e.g. contradictions or conflicts) influences more deeply the relationships between people living in rural space than those living in urban space. The rural community is not a closed or limited unit. It is a community with the specific quality of interpersonal relationships.^{1/} Therefore, the rural community represents a social space which is formed by global, regional or

local conditions, processes, phenomena and influences. At the same time, it is singularly and originally constructed in schemes and ways of human perception, thinking, acting and behaviour as well as in social structures. Rural communities also represent an important (though, not the only one) factor of the influence within the formation of the sense of local identity. What happens among people in the village depends not only on the village itself but also on the powers of wider action (Haukanes, 2004). The possibilities of existing community (e.g. neighbourhood or village) to create contexts and local subjects are influenced by abilities of social formation of wider range to form a locality which would determine the general character of any community in the range of its influence.

The rural household keeps the status of one of the key institutions in local community. Concerning the above mentioned fact, it is also the basic subject of collective decision making that consists of individual economic representations. These individual economic representations are involved in common living and associate sources according to the demands on satisfying the needs by tangible and intangible property.

Behaviour of people can be very clearly understood on the basis of social exchange theories. Independently from what people “exchange” between each other (tangible properties, services, respect or friendship, words etc.), the question of reciprocity, equivalence of their status, motivation, consensus and values is becoming more and more important. Concerning the influence of classic study of M. Mauss (1999, orig. 1925), two opposite types of exchange are generally taken into consideration – the exchange of products and exchange of gifts. The former is known by its purely economic objective and the latter by its social objective whose economic aspect remains disguised or hidden. According to P. Bourdieu it is suggested to distinguish the economics of symbolic properties and economical economics because the above mentioned bipolarity is not completely unambiguous and there exist

^{1/} Social system includes ordered relationships and mutual dependence among individuals or groups. It is analytically efficient to understand it as “repeated social progress” and, precisely, institutions represent its constitutional and deeply established practise. The logic of these human outputs is based not only on their external functioning but also on the way in which they are reflected (Giddens, 1979).

certain parallels. "The principle of the economics of symbolic properties is not the calculating subject but the actor who is socially predisposed to enter the exchange game without any intention. The actor who does not admit or is not concerned about the fact that it is an economic exchange in reality" (Bourdieu, 1998). This type of economics is not directly oriented towards the profit. Nevertheless, one of its features is that economic acts are modified into symbolic acts. The social bond is formed and the symbolic capital is accumulated. The economical economics is "more economical" because it saves the work with symbolic construction which should objectively disguise the objective truth of action (Bourdieu, 1998).

Behaviour and action of different social actors are reflected in the social stratification of local community and it is possible to distinguish different types of strategies, tactics and practise. Concerning their differentiation in processes of modernization, we often use the dichotomy traditional – modern or concepts considering the economic activity to be the tradition, continuity or the innovation. The opposites are distinguished in another way^{2/} – in models of community and market economics. "In practise, the economics is the combination of both models but their balance changes and the solutions are complicated because cyclic reproduction is the act of mutual interactivity. However, the exchange disturbs social bonds and leads to the competition or rivalry. A lot of economic theories are aimed at one or the other end of this context but ethnographic studies indicate combined, complementary and dialectical character of economic practise. They recommend those possibilities where market economics is "embedded into the community economics" (Gudeman, 1996).

Subject of the Study and research tools

This case study describes the strategies of different rural communities applied in the period of societal transformation (after 1989) as well as the life strategies, behaviour and activity of people from different social classes living in rural households. The further aim of the study is to characterize the local form of new social stratification system in rural community; to indicate the similarities and differences of "transformation" practise and strategies of rural households representing different social classes and to identify the role of symbolic capital and different social status of social actors within this topic. The study is aimed at the managing of the property and finance, the usage of social network, planned socioeconomic activities as well as at the reflection of developing strategies and the self-government of municipality.

The study is based on the empirical material which was obtained by quantitative and qualitative research carried out in selected Slovak municipalities and households within the years 2001 – 2006. The quantitative part of the research took place in three Slovak regions (districts – level NUTS 4).^{3/} It preceded the qualitative part of the research which was carried out in two selected municipalities. It consisted of observation, semi-standardized interviews with mayors of municipalities and repeated visits and interviews in selected households whose aim was to collect their "transformation" life stories. The selection of households we questioned in this part of the

research was not random. It respected the results of quantitative research and identified models of regional stratification. Individual households represented different social strata within the research.

Different character of selected municipalities (regarding to their different "starting transformation capital") makes possible to think about different adaptability and adaptation strategies of communities and points at the importance of the "power" of community in post-communist society. Both selected municipalities belong to small municipalities^{4/} and they started to function as self-governing units in the transformation period. One of them used to be a part of the district town and nowadays it has a markedly suburban character. Before the transformation, the second municipality was administratively united with a neighbouring small municipality but they were split after 1989. Both selected municipalities were characterized by certain form of dependence in the past. However, this dependence did not have the same quality. The present socio-demographic, socioeconomic and technical and infrastructure status of municipalities is similar but it can not be said about the latent social potential which was formed in both municipalities in the transformation period.

Repeated visits enabled to compare changes which were presented not only in the physical appearance of selected rural communities but also in the behaviour of people, their reactions, willingness and the degree of interest when talking about their personal, family and general problems etc. The first part of the field research took place in 2001 – 2002. The results of the questionnaire survey^{5/} were processed and informal interviews with representatives of self-governing municipalities selected for the qualitative research were carried out in 2002 – 2004. The rest of the qualitative research took place in 2005 – 2006. The data were carried out by means of interviews and observation.

Empirical findings

Strategies of rural communities in transformation process

Transformation period signifies the strong polarization of the rural community which includes the property polarization as well as the social and political polarization. It is pretty difficult to evaluate community functioning by means of quantitative data. Although the respondents declared the need for the revitalisation of community life, the majority of them would not be able to determine "how to achieve it".

To compare existing possibilities for solution, we can use the example of two municipalities which carry out different transformation strategies and tactics.

The first municipality demonstrates how the community can function in the post-communist period. This small municipality is situated close to heavily trafficked road and presents combined industrial and agricultural character. There is no private farmer in the municipality. The municipality has maintained the collective farm, though, in a transformed form – it cultivates the land (also from neighbouring municipalities) rented from private proprietors. The majority of managers are influenced by practices of former communist management. The collective farm is flourishing and it represents certain

^{2/} The practical experience of some ethnologists dealing with the Slovak rural communities also point to the fact that, in analysis, it is more appropriate to distinguish types of social action by means of the degree of rationality and to use the terms enculturation and acculturation for this type of analysis.

^{3/} Methodology and selected empirical findings from this part of research were published in *Agriculture Economics* (Moravčíková and Hanová, 2005; Moravčíková, Hanová and Klimentová, 2007).

^{4/} According to the criteria applied within the comparative socio-spatial analyses, the municipalities up to 1,000 inhabitants are considered to be small municipalities. One of the municipalities is situated in the upper limit of the size category whereas the second one represents approximately "the half of the first one" with regard to the size.

^{5/} The overall number of responded households was 656; the overall number of villages was 18.

multifunctional institution for the municipality. Apart from solving the local unemployment, the collective farm cooperates with the self-government and supports cultural and sport activities in the municipality. As to the non-agricultural local unemployment, a lot of people were leaving the municipality in order to find a job in industrial enterprises in nearby municipalities during the communism. After 1989, there were a lot of sole traders who have been running their business since then. Although they employ only 3 – 5 employees, they give preference to local employment and try to help the municipality by hiring problematic groups of inhabitants (alcoholics and Romanies) for seasonal works. Reciprocally, the municipality tries to solve different orders by assigning them to local entrepreneurs. In comparison with the majority of small municipalities in Slovakia, the unemployment is very low. The municipality also finances a kindergarten and contributes to the transport of children attending the primary school in a bigger municipality because there is no primary school in the municipality. There are various associations and neighbourhood groups which organize the community life and regularly motivate the inhabitants.

The second bigger suburban municipality has business and service character. After its separation from the district town, the municipality focused on the promotion of this act and on its symbolic emphasizing (printing of postcards, souvenirs with symbols of municipality, the song about the municipality, cultural events etc.). The above mentioned activities united the local community only at the beginning. Events that were repeated many times every year started to have mostly opposite effect. As to the economic area, the municipality closed down the former collective farm and rented its buildings to several private companies. The land is cultivated partly by the collective farm from neighbouring municipality and part of it is owned by original owners who want to rent it. The majority of people work in the tertiary sector or in industrial enterprises situated in neighbouring towns. Generally accepted principles of internal regulation of local employment do not exist. In the case of hiring people from problematic groups, the municipality applies the system of solidarity only on seniors. There is a pensioners club and several more associations in the municipality. However, they do not try to coordinate their activities. The primary school was closed down because parents preferred to place their children into the primary schools situated in towns.

Rural Households

Profiles of performing social actors

As it was mentioned above, the aim of the quantitative research was also the “formation” of particular representative types of rural households for individual social classes in relation to the following qualitative research. We interviewed particular family households in monitored municipalities on the basis of the determination of representative types which represented the hierarchy of rural households. This part of the research was carried out in characterized rural households. The need for introducing the profiles of social actors in this chapter resulted from their uniqueness. Their stories were one of the sources of information for the interpretation of transformation period in rural environment. Therefore, we should take into consideration that, despite of their “methodologically reasonable” selection, any effort to form common or distinct features in their behaviour and strategies represents a certain simplification.

The lower stratum is represented by a two-generation household that consists of parents in middle productive age (43

and 39 years old) and six children at the age of 18 to 2. Both parents have secondary school education. The husband was unemployed but he has been employed in a private company recently. The wife is on the maternity leave but she worked “unofficially” in her sister’s company for a short period of time. They used to live with their parents and they have moved to the countryside from smaller town where they lived in the block of flats. They live in a small old family house and they reconstruct it by themselves. The family farm (small garden and livestock) is an inseparable part of their everyday existence. They are very religious and their children are also educated in this way. Although they have been living in the municipality for eight years, the local inhabitants consider them to be newcomers. Therefore, they keep in touch mainly with other newcomers.

This category also involves the three generation household consisting of seven members: retirees, their son and his wife (48 and 42 years old) and three grandchildren at the age of 18 to 12. They live together in an old family house with a garden. The grandfather has primary education and is the member of municipal board. His wife attended secondary vocational school and her son and daughter-in-law attended apprentice centre. The son commutes to work to neighbouring town where he works in a car repair service. His wife works as a saleswoman in a local private shop. The income of individual household members is very low and the generation gap causes a lot of conflicts because they have different generation approach to the small farm and to the meaning of self-saturation. Conflicts arise every day, especially between the daughter-in-law and mother-in-law.

The middle strata are represented by household of two retirees at the age of 79 and 75 who have been living in the municipality since they were born. Both retirees come from the families of workers, they attended apprentice centre and have close relationship to agriculture. Therefore, a small farm is an inseparable part of their way of life. The husband was a chairman of local self-government in 1983 – 1991. Before that, he had been its member for many years. His wife worked in a co-operative society Jednota all her life. Its local branches were and still are situated in almost every municipality in Slovakia. Their three adult children live in a nearby district town with their families. They are regularly in touch and help each other.

Another representative household of this category is represented by two generation household consisting of two members. The first member is a teacher at primary school and a member of municipal board (51 years old). She lives with her son (30 years old) who is a sole trader. She has a very strong emotional attitude to the municipality, her parents’ house and to her profession. Therefore, she has high social prestige within the local community. She is not divorced but has been living separately from her husband for many years. The son has a completed secondary education. He has been working as a sole trader since he finished the school because he wanted to be financially independent as soon as possible. The father helped him financially when he wanted to set up business.

The upper strata are represented by household including five members: a husband (42 years old) who is a very successful entrepreneur within the region, his wife (35 years old) and three daughters at the age of 17 to 3. Both of them have a completed secondary education, high income and above average standard of living with regard to rural conditions. The wife helps her husband in the company from time to time. Her main task is to take care of children and household. Their above average living level and successfulness in business are the results of their courage to set up business immediately after 1989, the

managerial skills of husband and his positive experience when working in a collective farm as well as of the strong family background of both partners which helped them in the beginning with credits by collateral mortgage of their family houses.

Economic practices and strategies

The qualitative research showed that economic practices and strategies applied in rural environment are determined predominantly by the age or their generational classification, the type of social experience from the past (mainly in the sense of work experience in the period of communism) as well as by the economic support of family and social background. Concerning questioned households with better economic background, the important task was not performed by educational level but by the courage to set up business and by the ability of particular individuals to orientate themselves within the existing legislative and economic situation. The given statement may be illustrated by comparing the professional experience of the men at middle productive age coming from the lower and upper social strata, whose starting position was approximately the same. Both of them worked at collective farms as engineers and after 1989 they started their own business in the same branch – service and selling of second-hand cars. The first one (48 years old) was not successful as a sole trader because he was not able to gain sufficient turnover and administration, though, he was given an advantage by his friend at the beginning (he had a place for free at his disposal). He gave up and waited passively for the same job offer from his friends. Nowadays he is working for the minimum wage and he often changes the employer. The second man (42 years old) started his business without any advantage, he even asked for credit. He managed to gain sufficient turnover and he continued to be successful in different types of business where the legislative was not completed. Nowadays, he runs wholesale with medicaments and, after successful business period, he is thinking of selling it to multinational company. His aim is to enjoy his money because all his family has been financially ensured for many years.

Respondents of both households belonging to lower strata demonstrated the traditional model of self-saturation. Small family farms represented great support within the food supplying. At the same time, they caused that all family members did not have leisure time for another activities and they controlled everyday as well as all the year round household activities. The representatives of the oldest generation worked physically very hard at their productive age and they required the continuity and acceptance of their life style from their son and his wife who have been living with them in one household. These requirements caused a lot of conflicts among them. Self-supplying activities in the first described household were considered to be inevitable for living as well. However, they did not ask older children for help, they supported them in their leisure time activities. Both households demonstrated scepticism towards upper strata, but the first household considered their economic situation as the “burden” they have to put up with. The second household considered their economic situation to be the social injustice and they blamed the state for it.

Respondents from the middle strata were tolerant towards different economic strategies of their adult children. Although they emphasized the importance of university education, they respected the fact that their children had chosen different way of adaptation to new conditions – either they moved to the district town and found a job or they became sole traders. In

both cases, the parents provided their children with natural support from small family farms or gardens but they did not ask their children to help them regularly. Adult children helped their parents financially or they invested money into the improvement of their parent's houses. These households present common standard of living; they consider it to be sufficient and they did not declare the need for its improvement or change.

Social networks and their use

Traditional Slovak village was not interconnected only by neighbour, cooperative and other social relationships. There were formed relationships of the dependency between families within the village which were forced by variable forms (fee by husband or godfather choice, common entertainments, etc.). However, the increasing possibility of the mobility and migration globally originates the reduction of the value of locally bounded social relationships and networks.

The qualitative research confirmed a high importance of “good family background” for the household representatives of all social strata. When talking about “life's ups and downs”, the majority of respondents talked about family problems or achievements in family life. The respondents from upper strata were willing to create social contacts outside the local community. On the other side, the representatives of lower strata were sceptical and they considered it to be pretty risky.

The role of neighbourhood as an important social bond was mentioned mainly by household representatives coming from middle stratum or, particularly, from the smaller or monitored municipalities. The rest of respondents confirmed with their answers the findings of quantitative research (considerably weakened neighbourly relations and life individualization in local community). Neighbourly relations were formed on the basis of physical closeness which grouped people into particular groups. In this way, it evoked the feeling of mutual cohesion or solidarity. However, the transformation process introduced into rural community new forms of social relations among people which were formed on the basis of “market mentality” – e.g. collective entrepreneurship, the offer of paid work, contacts with bureaucratic institutions, restitution etc. The above mentioned facts caused that mainly elderly inhabitants living in the suburban municipality regretted that the role of neighbourhood was weakened and, nowadays, it has often been reduced to “the obligatory and random communication on the street”.

Reflection of activities of local government

While our respondents from middle strata wanted “to prove that they were not dependent on social benefits”, the representatives of lower strata found themselves tightly above the limit to be formally defined as claimants and allowed to ask for social benefits. This situation referred mainly to the national system of social politics. The local self-government (represented by the mayor of municipality) was considered to be a trustworthy institution when providing support for households from lower strata living in small municipalities. The representatives of the oldest generation who belonged to the lower strata and lived in suburban municipalities did not even make an effort to ask local self-government for social benefits. Their attitudes emphasized state and paternalistic system from the period of communism as the only one which was meaningful.

The representatives of lower and middle social strata appreciated mainly those activities of self-government which contributed to the improvement of external appearance and supported cultural life in municipality (e.g. new pavements,

reconstruction of cultural centre, social and cultural events etc.). This approach resulted from the image which was characteristic for the local self-government in the communist period. In that time, the self-government functioned only formally; it did not have the right for decision making but, on the other hand, it participated in organizing and financing of social events. In other words, it took over the role of traditional community which was being destroyed by communist society. The representatives of upper social strata presented more pragmatic and critical approach. Although they considered the above mentioned activities as beneficial ones, they evaluated the development of the municipality by means of investments into the infrastructure, investment purposes, the management of collective property etc. It is important to mention that the above mentioned approach was manifested mainly in connection with personal, economic and residential contexts.

Conclusion

Processes started by revolution in 1989 have significantly impacted the individuals and households. Countryside, with its own specific social structure, social organization and economic system, is injured by community transformation, literally fundamentally and existentially. Information collected in this research stand only for a small part in a mosaic of knowledge of contemporary Slovak countryside. Nevertheless, it is possible to sum up the main findings of the household survey in terms of described issues. For the purpose of complete information about this research of rural households in Slovakia, we would like to restate the basic findings from its quantitative part^{6/} as well:

Firstly, modernizing and transforming rural society in Slovakia is characterized by increasing plurality of the forms of life arrangements. Thus, the classes do not always have to be hierarchically arranged and some representatives of lower stratum can have better life chances than the representative of middle stratum who is "suffering". Secondly, incomes and financial resources of majority of rural households which are provided by formal sector or by the system of social benefits are often insufficient for satisfying their needs. Therefore, the interactions with non-market individuals and institutions as well as the participation in formal and informal economy and home economics form an important part of socioeconomic behaviour of rural households. Thirdly, the structure of subjects which stay in the position of help addressees is changed. Traditional ones remain, but new subjects supply them in dependence of possibilities and character of the region. Finally, it is noticeable that trust of people to the municipality subjects is lagging behind in Slovak countryside and this fact is connected with an insufficient level of civic and social participation. The negative influence of government was expressed mainly by respondents coming from rural communities with the high level of unemployment, social dependence and elderly inhabitants. One of the reasons was also the paternalistic thinking which has been preserved in Slovak society mainly with regard to above mentioned groups of inhabitants.

Moreover, the qualitative part of the research shows also further interesting "local face" of globalized social reality. The comparison of both surveyed villages points at an interesting fact: even if suburban rural communities are generally considered as the winners of social transformation, the small

villages in more marginalized position which are less "influenced by contexts" (and, therefore, possibly future stronger communities) can belong to them as well.

Concerning surveyed rural households from different social strata, it is possible to recapitulate the following basing conclusions: economic practices and strategies applied in rural environment are determined predominantly by the age, the social experience from the "socialist" past as well as by the family support; the self-supplying activities have still an important role in the structure of economic activities of rural inhabitants; a good family background is important, especially in lower strata, not only as a provider of financial support but also as a provider of different types of support (e.g. feeling of security etc.); the social help from the state and local self-government is used by respondents mostly as an additional possibility of solving their problems and belonging to particular social stratum influenced significantly the approach to the evaluation of functioning of local self-government.

Súhrn

Štúdia vychádza z empirického materiálu, ktorý bol získaný kvalitatívnym výskumom vo vybraných slovenských vidieckych obciach a domácnostiach v rokoch 2005 – 2006. Pozostával z pozorovania, polo-štandardizovaných rozhovorov so starostami obcí a rozhovorov vo vybraných domácnostiach, cieľom ktorých bolo zozbierať ich „transformačné“ životné príbehy. Výber domácností nebol náhodný, ale rešpektoval výsledky predchádzajúceho kvantitatívneho výskumu. Jednotlivé domácnosti reprezentovali rôzne sociálne vrstvy v rámci identifikovaných modelov regionálnej stratifikácie. Štúdia poukazuje na stratégie dvoch vidieckych obcí a na konkrétne stratégie a správanie sa rôznych typov vidieckych domácností. Zameriava sa predovšetkým na ekonomické praktiky a stratégie, na využívanie sociálnych sietí, ako aj na reflexiu aktivít lokálnej samosprávy. Pozornosť je venovaná miere vplyvu prostredia a miere vplyvu spoločenskej skúsenosti z minulosti.

Kľúčové slová: vidiecke domácnosti, postsocialistická transformácia, životné stratégie, ekonomické praktiky

The author(s) gratefully acknowledge the financial support of the Slovak Research and Development Agency (Agentúra na podporu výskumu a vývoja – APVV), Project No. APVT-20-016602, in realization of a qualitative rural household survey analyzed in this paper.

References

- BOURDIEU, P. 1998. On the Theory of Action. Praha : Karolinum.
- Danglová, O. 2001. Rural community in the process of transformation. In: Slovak Ethnology, vol. 49, 2001, no. 3, p. 279 – 299.
- DANGLOVÁ, O. et al. 2005. Countryside in the process of transformation. Bratislava : Zing Print.
- GIDDENS, A. 1979. Central Problems in Social Theory. Action, Structure and Contradiction in Social Analysis. Berkeley : University of California Press.
- GUDEMAN, S. 1996. Economic Anthropology. Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology (Barnard, A., Spencer, J. ed.): London – New York : Routledge, 1996, p. 172 – 177.
- HAUKANES, H. 2004. Grand Dramas – ordinary lives. Post-communist experiences in the Czech countryside. Praha : SLON, 2004.

^{6/} As it was mentioned before, the data obtained by questionnaire household survey were analyzed and interpreted in *Agriculture Economics*. This chapter summarizes the conclusions from papers Moravčíková and Hanová (2005) and Moravčíková, Hanová and Klimentová (2007).

MACHONIN, P. 1997. Social Transformation and Modernization. On Building Theory of Societal Changes in the Post-Communist European Countries. Praha : SLON, 1997.

MAUSS, M. 1999. (orig. 1925). The Gift. Praha : SLON, 1999.

MORAVČÍKOVÁ, D. – HANOVÁ, M. 2005. Changes in living situation of rural households. In: Agric. Econ. – Czech, vol. 51, 2005, no. 8, p. 373 – 380.

MORAVČÍKOVÁ, D. – HANOVÁ, M. – KLIMENTOVÁ, K. 2007. Rural households in the stratification system of the Slovak society. In: Agric. Econ. – Czech, vol. 53, 2007, no. 8, p. 359 – 369.

Miller, D. 1995. Introduction: Anthropology, modernity and consumption. Worlds Apart. Modernity through the Prism of the Local (Miller, D. ed.) London – New York, ASA Decennial Series Towards of Knowledge, Global and Local, Routledge, 1995, p. 2 – 22.

Contact address:

Mgr. Ing. Danka Moravčíková, PhD., Department of Social Sciences, Faculty of Economics and Management, Slovak University of Agriculture in Nitra, Trieda A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic, e-mail: danka.moravcikova@uniag.sk

Mgr. Katarína Klimentová, Department of Languages, Faculty of Economics and Management, Slovak University of Agriculture in Nitra, Trieda A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic, e-mail: katarina.klimentova@fem.uniag.sk

Acta regionalia et environmentalica 1
Nitra, Slovaca Universitas Agriculturae Nitriae, 2011, s. 6–15

LAND TENURE AND RURAL DEVELOPMENT – CASE OF SLOVAKIA

DRŽBA PÔDY A ROZVOJ VIDIEKA NA SLOVENSKU

Anna BANDLEROVÁ, Pavol SCHWARCZ, Eleonóra MARIŠOVÁ

Slovak Agricultural University, Nitra, Slovak Republic

The structure of ownership of agricultural land, despite of the developing market with agricultural land in recent years, has not changed considerably. Most of agricultural land in Slovakia is, even after 6 years from the entry of Slovakia into the EU, leased. According to the Structural census of farms (2001), the lease of agricultural land represents 96%, in 2010 it was 91% (EUROSTAT, 2010). The research results obtained by Research Institute of Agriculture and Food Economics (RIAFE) indicate that from the total area of agricultural land used by the reference set of 6 regions for the period of 2001 – 2009 only 3.06% were owned by either individuals or legal persons who managed the agricultural land, and up to 96.94% consisted of the leased land. Similar results have been confirmed by the research obtained by Department of Law of SUA. As much as 75% of agricultural land is owned by private individuals, 5% is state-owned and 20% is still unidentified. It means that 25% of agricultural land which is managed by Slovak Land Fund remains under state control. This fact affects the market of agricultural land as well as the amount of the rent paid. There are still problems such as: high percentage of agricultural land under state management, fragmentation of agricultural land, unfinished landscaping, problems with determination of prices of agricultural land, different regional policies for tax collecting regarding agricultural land, limited possibility of acquiring agricultural land by foreigners. It is undisputed that the property rights to agricultural land and changes in its ownership and lease have an impact on rural development.

Key words: tenure, ownership, rent, agricultural land, market, foreigners, tax, countryside, price and value of agricultural land, rural development, Common Agricultural Policy, direct payments

The land question is currently being reappraised worldwide, and greater importance is being attached to land tenure issues. The land and resource policy is the key to future economic and social development. The outbreak of land conflicts is only an indicator of a more complex process. Functioning land tenure systems are crucial for efficient agricultural production, more diversified land use in rural areas and the dynamics of sectoral change and urbanization. Focusing on economic efficiency should not, however, obscure the crucial role of land tenure and land policy for equity and social balance as well as environmentally sound development. Tenure plays a vital role in achieving sustainable rural development. In each country the agricultural land tenure is the result of long lasting development of the society. Individual legal institutions originate and exist under certain historical conditions.

In the initial stages of privatisation there prevailed an opinion that agricultural land will be gradually used directly by its owners. In real the situation was different. Only a fraction of

the land owners began to manage it alone. The most of the land is leased by tenants.

This fact is confirmed by the results of the Research Institute of Agriculture and Food Economics research (RIAFE, 2010) according to which the total area of land used by the reference set of 6 regions for the years 2001 – 2009 shows that only 3.06% belonged to the property of individuals or corporate users themselves, and up to 96.94% was formed by the land leased. This information is confirmed by various surveys conducted by the Department of law within their research projects (Research project VEGA no. 1/0357/08 "Variable value of agricultural land").

High percentage of rented farmland is seen not only here but also in other EU member states which is confirmed by the long-term statistics (Tatík and Kniebugel 2001) and this trend has not changed in recent years, when in 2009 less than 10% of agricultural land in Slovakia was used by its owners (Research project VEGA no. 1/0357/08 "Variable value of agricultural

land") (EUROSTAT, 2010). Most of agricultural land owners attempted to rent or sell their property. The reasons varied and so even 20 years after the "Velvet Revolution" it may be noted that most of agricultural land is in the use of tenants, not owners.

Although European Union law does not affect the regulation of land relations of the EU member countries and the issues are left to their exclusive jurisdiction, it can be stated that EU policy affects them in their own way. If we compare these relationships across the EU-27, we find that there are many approaches in their regulation. In many Member States of the EU there are similar problems as in Slovakia, which is mainly due to historical development. It would be highly useful for policy-makers of EU Member States to be more aware of their legislative solution approaches.

Material and methods

Sustainable agricultural and rural development is a critical area of activity, where improving access to land for those who want to engage in agricultural pursuits is a key aspect which is often unrecognised and not well understood.

The aim of this paper is to analyse and evaluate situation in agricultural land ownership and land renting after 6 years from the entry of Slovakia into the EU, to present basic information that is necessary for understanding what influences the agricultural land tenure in Slovakia.

We focused on situation in Slovakia from the perspective of the most common problems of access to agricultural land. We are not willing to be exhaustive but rather reflect what we have discovered by "good practices" for sustainable rural development. The paper reflects the increasing recognition that access to land is frequently critical if vulnerable households are to enjoy sustainable rural livelihoods. It is necessary for rural households to secure access to land in order to enjoy sustainable livelihoods, and it is also an important part of sustainable development. Land tenure problems are often important contributors to food insecurity, to restricted livelihood opportunities. Securing access to land should thus be considered when designing solutions to specific rural development or food insecurity situations. This requires recognizing and tackling land tenure related problems. By access to agricultural land we mean concrete issues such as legal accessibility, identification of land, willingness of sale/purchase, lease etc...

We concentrated on questions such as: Is the legal regulation guarantee of access to suitable land? Does it efficiently protect the tenure of the land, owner, and tenant? Are the conditions for agricultural land market favourable for domestic farmers as well as foreigners? Are the land prices and

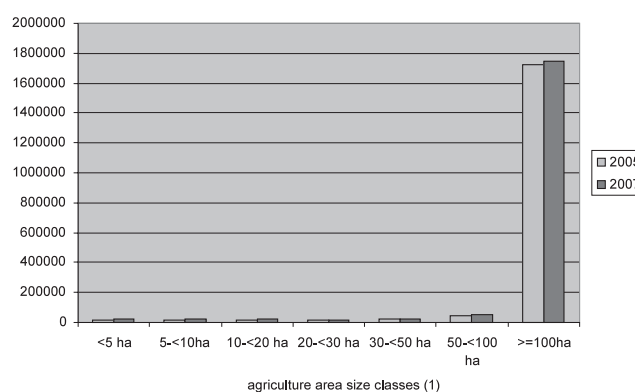
land rent transparent? How does tax policy influence the farmers? We drew mainly from legislation relating to agricultural land tenure, results obtained by research Department of Law at the SUA in the frame of VEGA project No. 1/0357/08 "Variable value of agricultural land", results obtained by RIAFE in the frame of Report 2010. We rely on knowledge of specialized literature that relates to the problems, annual reports of Slovak Land Fund (SLF 2010), on declarations of the Government of the Slovakia as well as on opinions of Dala and Baldwin (2000) under which a functioning land market requires transparency in the ownership, appropriate management of the ownership, minimum limits on land use, smooth transfer of ownership, availability of capital and loans to purchase land.

Methodical process solutions consisted of the survey on the corporate level conducted by RIAFE and Department of Law by monitoring and by analysis of sale / purchase contracts. Obtained results led to joint analysis and synthesis with subsequent proposal to identify questions for future research. The research results could help further direction of agricultural land tenure thus creating a better business environment in rural areas.

Results

General characteristics of Land fund in Slovakia

Territory of the Slovak Republic represents 4 903 423 ha, from this agricultural land forms 48.54 %, forest land represents 40.84 %, water areas stand for 1.89 %, built-up areas and other areas represent together 8.73%. On the basis of specified acreage and growth of population it falls 0.44 ha of agricultural land and 0.26 ha of arable land per 1 citizen (Eurostat, 2007).

Figure 1 Distribution of utilized agricultural area in ha
Source: Eurostat, 2010

Obrázok 1 Rozdelenie výmery využívanej poľnohospodárskej pôdy v ha
Zdroj: Eurostat, 2010
(1) veľkostné kategórie poľnohospodárskej pôdy

Table 1 Land area in Slovak Republic in ha

Indicator (1)	2008	2009	Index 2009/2008
Used agricultural land (2):	1 936 938	1 930 348	99.66
– arable land (3)	1 349 311	1 351 779	100.18
– permanent crops (4)	24 579	22 369	91.01
– other areas including home gardens (5)	31 464	31 007	98.55
– permanent meadows and pastures (6)	531 584	523 609	98.50

Source: Statistical yearbook of Statistical Office, Slovak Republic, 2009

Zdroj: Štatistická ročenka Štatistického úradu Slovenskej republiky, 2009

Tabuľka 1 Výmera pôdy v Slovenskej republike v ha

(1) indikátor, (2) využívaná poľnohospodárska pôda, (3) orná pôda, (4) trvalé trávne porasty, (5) ostatné plochy vrátane záhrad, (6) trvalé lúky a pasienky

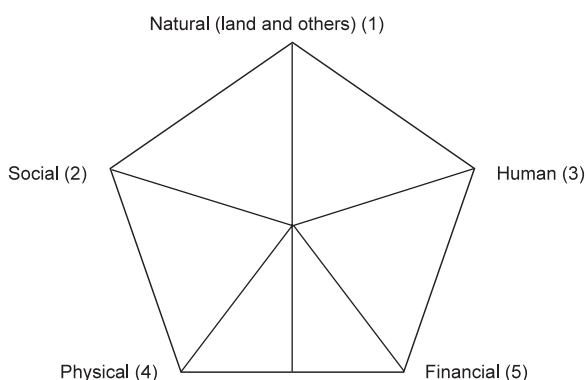
When comparing the average utilised agriculture area (UAA) per holding the countries show a very high discrepancy. The average UAA per holding in Slovakia is 100 times bigger than in Malta. The average size of a holding for EU-27 is 22 ha. Apart from the countries with the highest UAA per holding (UK, Slovakia and the Czech Republic) there is a general tendency for an increase of average area of the farms, related mainly with the decline in the number of holdings. The outstanding figures for Slovakia and the Czech Republic are due to their peculiar ownership structure, and the large scale corporate farms (Eurostat, 2010).

Agricultural land ownership

According to FAO (2002), land tenure is important in rural development interventions which place an emphasis on building people's endowments of assets so they can enjoy sustainable livelihoods. A livelihood is sustainable when it can cope with, and recover from stresses and shocks, and maintain or enhance its capabilities and assets both now and in the future, while not undermining the natural resource base. In this context, a livelihood comprises the capabilities, assets (including both material and social resources) and activities required for a means of living. Property rights to land, together with labour, form the most common endowments used to produce food for home consumption as well as cash crops that allow the family or individual to pay for other needs such as health and education. Property rights to land are thus one of the most powerful resources available to people in order to increase and extend their collection of assets beyond land and labour to the full portfolio necessary for sustainable livelihoods, i.e., natural resources, social, human, and financial capital as well as physical assets.

In Slovakia, the general rule of ownership is described in the Civil Code No.40/1964 Coll. as subsequently amended.

The structure of ownership of agricultural land has not changed greatly in the last twenty years and still about 75% of land is owned by private individuals, 5% is state owned and 20% of the land has unknown owners. Land of unknown owners and state-owned land are managed by the Land Fund.^{1/}

Figure 2 Sustainable livelihood assets
Source: FAO Land Tenure studies, 2002

Obrázok 2 Udržateľné zdroje živobytia
Zdroj: FAO Land Tenure studies, 2002
(1) prírodné (pôda a ostatné), (2) sociálne, (3) ľudské, (4) fyzické, (5) finančné

It means that about 25% of agricultural land remains under the State control. This situation persists despite the fact that the state has adopted various measures aimed at eliminating the high number of land owned by unknown owners.^{2/}

In 2009, more than 400 000 hectares of land of unknown owners were registered in Land cadaster. After the process of registration will be finished, approximately 550 000 ha of land will be registered in Renewed land registration (<http://www.agroserver.sk>).

The Slovak case reveals that an agricultural growth and transformation can only take place within a limited land market. In the near future it would need to adopt such legislation that would allow inclusion of this land in the land market, too.

Ownership of land is fragmented. Land fragmentation, where a single farm comprises of numerous individual parcels of land is a common agrarian feature of many transition economies as well as developing countries (Blarel et al., 1992; Dijk, 2002).

Slovakia is one of the Central European countries with the most scattered ownership of agricultural land. This fact proves to be one of the most serious problems for agricultural businesses here. Naturally, the reasons of this fragmentation and problems resulting from this are reflected also in farming the land where in case – and this is the most frequent – it is concluded by a lease contract, it must be concluded with big number of people what is obviously connected with searching for owners which also brings high costs. According to the OECD (1997), in 1993, approximately 9.6 million plots were registered in Slovakia, roughly 0.45 hectares per plot, and each plot was owned by 12 to 15 people on average. This situation is a result of development of economic, social and legal phenomena in Slovakia. A 40-year period of collective or state administration of land, in which the ownership rights were only formal, prevented from the process of consolidation motivated by economic reasons. The fragmentation of plots represents a serious problem in land registration but due to legal complications connected with the shared ownership represents an obstacle in selling as well as leasing of agricultural land. Prior to 1989, the vast majority of agricultural land was used by the entities managing it including state farms and agricultural cooperatives. The vast majority of landowners preserved their legal land titles during socialism. They were only deprived of the right to use their land as the legal provisions adopted prioritised collective land use (<http://src-h.slav.hokudai.ac.jp>). Owners, however, received no rent for their land used by either cooperatives or state enterprises. Other land that has been deprived of natural and legal persons by nationalization, was transferred to state ownership, under the management of agricultural cooperatives or state farms. In these cases, even the formal ownership right was taken away from original landowners.

After 1990, there was a complex situation when it was necessary to remove the illegal status and property damage caused to the owners of agricultural land.

In 1991, the Act no. 229/1991 Coll. came into force and effect to modify the ownership of land and other agricultural property, also called the Law of the land or the First restitution law. Its aim was to mitigate the consequences of certain property injustice that occurred to owners of agricultural land and forestry in the period 1948 to 1989, to improve the care for

^{1/} Slovak Land Fund (SLF) is a legal entity, established by the Act no. 330/1991 Coll., which is registered in the commercial register and manages the state land and land of unknown owners. At present it manages approximately 25% of the total agricultural land in Slovakia.

^{2/} Unknown owner is either the owner, whose name is known, but his place of residence or domicile is not known, or the owner is not known, for example because the land book in the village was lost (those are less than 1%).

farm and forestland restoration of original ownership of land and change the ownership of land in accordance with the interests of rural economic development and in accordance with the requirements for landscaping and the environment.

We agree with FAO Land Tenure studies (2002) that security of tenure is the certainty that a person's rights to land will be recognized by others and protected in cases of specific challenges. People with insecure tenure face the risk that their rights to land will be threatened by competing claims, and even lost as a result of eviction. Without security of tenure, households are significantly impaired in their ability to secure sufficient food and to enjoy sustainable rural livelihoods.

Foreign ownership of agricultural land in Slovakia

According to Swinen and Vranken (2009) the exchange of land, including the purchase of land by foreigners, will improve productivity, enhance access to capital, technology and knowledge, and hence stimulate economic development. These insights underpin the principle that accession to the EU implies the integration of the accession countries into a single free market, also with respect to land.

Seven new member states – the Czech Republic, Estonia, Latvia, Lithuania, Hungary, Poland and Slovakia were granted transitional periods during which they could maintain existing provisions of their legislation restricting the acquisition of agricultural land or forests, in derogation of the freedom of capital movement enshrined in Art. 56 of the EC Treaty, as detailed in Annexes V, VI, VIII, IX, X, XII and XIV of the Act of Accession of 2003.

In that context, a midterm review of the transitional measures was stipulated, to determine whether the transitional periods should be shortened or terminated.

In Slovakia according to the legal regulation, it is possible to divide foreign citizens into two groups in terms of acquisition competence of the agricultural land ownership. The first group includes foreigners who are citizens of the EU Member States and the other group foreigners from other than EU member states.

An exception, however, stands for those of them who have acquired such land by inheritance (§ 19a, Coll. No. 202/1995 Exchange Act, as amended), and if married with Slovakian partner (by exercising pre-emptive rights in the case of co-ownership (Civil Code No. 40/1964 Coll. 20 as amended by later regulations) and foreigners from the first group who has been staying and farming in the country for at least 3 years the particular plot that he/ she has been renting, can be bought. No limitations of acquisition of agricultural land by foreigners from both groups, namely the EU Member States, but also from third countries, will only apply after a seven-year moratorium period that expires on 30/04/2011. It is true that if a foreigner decides to acquire agricultural land, it can be done even today by the establishment of a legal entity established in Slovakia.

In accordance with foreign law, the legal person is considered to be a domestic entity regardless of its founder, and nothing prevents such a person from buying agricultural land.

In Slovakia, where foreigners can buy agricultural land relatively easily by setting up a legal entity, foreigners own approximately 20 000 ha or 1% of the utilised agricultural area (Swinnen and Vranken, 2009).

That is the reason why, for example, the Hungarian legislation does not allow the acquisition of agricultural land by legal entities.

The evolution of social attitudes and political opposition vis-à-vis foreign ownership restrictions appears mixed-different in neighbouring countries. In accordance with Article 3

of Association treaty between EU and Slovakia, Slovakia requested an extension of the moratorium on selling agricultural land to foreigners.

The Article 8a of the European Community Treaty states that every citizen in the EU has the right to freely move and be in the Member States subject to the limitations and conditions set out in the contract, there must not be obstacles between the Member States themselves, including limitations of purchase and sale of land which would restrict the above rules.

Prohibitions or restrictions may occur only under Art. 36 of the Treaty. Factors such as definition of the transitional period, restriction and regulation interfere with the possibility of creating a market environment.

It is important in this context to think about several issues. What happens if the moratorium is extended, and foreigners will not be able to buy agricultural land in the next three year period? Will our farmers get rich enough to become a competition to foreigners and will they be able to buy agricultural land themselves? Will the Slovak agricultural land owners (if they are nationally oriented) sell them the land preferably? Will the demand for land change? Will we be able to hold the land ownership exclusively for the Slovak citizens? What can be done is that a legislation will be adopted allowing the sale and lease of the state land and partly the land of unknown owners.

This is a whole complex of problems. The fact is that the land is the basic means of production for farmers. It is necessary to create a transparent and unbiased environment in this area. One way would be to use legislation of other developed countries such as French, German or Danish legislation, according to which agricultural land may be purchased only by those who live in the region where applicable or the purchase of the land must be approved by the local agrarian authority, etc.

We believe that extending the moratorium is not a sufficient tool to protect Slovakian agricultural land as foreigners (as mentioned) may already purchase the land as foreign legal entities. It is questionable whether a solution for the future is an extension of the moratorium on the sale of agricultural land by foreigners (as suggested by another 3 years).

We believe that it is necessary to find a comprehensive solution that will be in accordance with international standards.

If foreign citizens, regardless of whether they come from European Union Member States or third countries, decide to lease a farm, nothing can be done to prevent them from doing so. Based on our experiences obtained by questionnaires and interviews with both farmers and bank representatives we assume that foreigners (as company owners or part-owners) currently purchase agricultural land in Slovakia.

Price of Agricultural Land in Slovakia

In Slovakia the agricultural land is several times cheaper than in some European Union countries. There is also a difference in price of agricultural land leasing. Determination of agricultural land prices is at present chaotic, there is no uniform price regulation that would establish a uniform level of prices of agricultural land.

We have "administrative" regulated prices and market prices. Administrative price of agricultural land is determined depending on the purpose for which the price of land is fixed.

Slovakia has a regulation which sets levels of arable land for the purpose of payment of property taxes (Act no. 582/2004 Coll on local taxes and fees for municipal waste and small construction wastes). To determine the value of land for the

Table 2 Development of the number and acreage of land sold by districts in the years 2001 – 2008

Year (2)		District (1)					
		Dunajská Streda	Topoľčany	Liptovský Mikuláš	Rimavská Sobota	Svidník	Michalovce
2001	number of land parcels (3)	813	157	756	97	63	90
	area in ha (4)	14 434 078	1 300 918	1 988 054	2 857 527	9 1976	422 889
2002	number of land parcels (3)	1095	122	576	130	73	79
	area in ha (4)	9 900 469	1 471 422	1 847 858	222 277	183 419	883 935
2003	number of land parcels (3)	456	33	75	55	31	38
	area in ha (4)	8 603 281	124 523	108 897	82 492	63 893	132 553
2004	number of land parcels (3)	632	110	504	347	38	349
	area in ha (4)	11 303 773	1 035 787	860 320	1 379 187	1 533 085	2 419 435
2005	number of land parcels (3)	2190	173	857	341	98	974
	area in ha (4)	12 559 187	4 504 255	1 075 095	4 993 239	494 456	3 911 414
2006	number of land parcels (3)	1770	982	718	836	14	562
	area in ha (4)	11 188 428	11 077 023	1 733 639	5 134 523	64 233	5 323 817
2007	number of land parcels (3)	593	322	1148	1 703	5	241
	area in ha (4)	4 227 508	10 162 796	2 044 447	13 947 109	42 467	1 105 594
2008	number of land parcels (3)	842	225	934	1 280	70	447
	area in ha (4)	2 740 689	4 574 058	994 023	655 025	157 423	17 18 139
Total	number of land parcels (3)	8 433	2 134	5 685	4 789	392	2 780
	area in ha (4)	75 093 347	34 290 496	11 123 307	35 166 604	2 630 952	15 917 776

Source: RIGC, own calculations RIAFE 2010, Buday, 2011

Zdroj: VÚKG, vlastné výpočty VUEPP 2010, Buday, 2011

Tabuľka 2 Vývoj počtu a výmery pôdy predanej v rámci jednotlivých okresov v rokoch 2001 – 2008

(1) okres, (2) rok, (3) počet parciel, (4) výmera v ha

purpose of land consolidation, the determination of the minimum rent for the use of agricultural land, for the purposes of payment of contributions for temporary or permanent withdrawal of agricultural land and to calculate the fee for fragmentation of land under the Act No. 180/1995 Coll. land prices are determined by the decree of the Ministry of Agriculture No. 38/2005 Coll. determining the value of land and plantations for the purpose of land consolidation. This decree sets the land value based on the quality and soil quality provided by soil – ecological credit units and does not reflect the current market price of land. An annex to this regulation is a chart of the prices of the land which represents agricultural land. Under this Annex, the rate of agricultural land per square meter varies depending on the designation of the certain

soil-ecological units (CSEU). Prices determined by CSEU range from 49 eur up to 4 166 eur per ha.

When comparing the legal regulations, we find out that the official land price calculated under the rules that determine the value of arable land for tax purposes^{3/} of real estate is on average 2.15 times higher than the official price of agricultural land determined in accordance with Decree No. 38/2005 Coll. Expert pricing of property is regulated by the Decree of the Ministry of Justice No. 492/2004 Coll, establishing the general value of assets. Expert pricing is mainly used in judicial proceedings but also in setting a price for taking out mortgage loans.

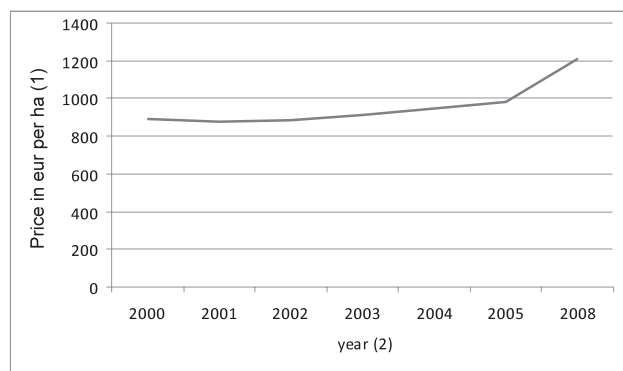
For purchase of agricultural land between natural and legal persons the market price is valid.

It is the determination of prices which are mutually agreed by the Parties in the purchase agreement. This agreed price is not subject to legal restrictions (in addition to Act No. 18/1996 Coll. on prices). It is independent of the official price of land designated under any of the laws governing the price of land. Market Land price according to the Eurostat can be seen in figure 3.

According to the results of the RIAFE, willingness to sell agricultural land of the surveyed respondents depends on the price offered. Only 3.64% of the owners strongly refuse to sell agricultural land. We expect that these are mainly the owners who manage their land.

According to the results of the research of the Department of law, there is a rising interest in buying agricultural land and the most common problem is to negotiate the price of land.

The amount of the sold agricultural land and the number of parcels according to the results of the RIAFE for the years 2001 – 2009 can be seen from the table 2.

Figure 3 Market land price in Slovakia in euro per ha
Source: Eurostat, 2009**Obrázok 3** Trhová cena poľnohospodárskej pôdy na Slovensku v €·ha⁻¹
Zdroj: Eurostat, 2009
(1) cena v eurách na hektár, (2) rok

^{3/} Act no. 582/2004 Coll on local taxes and fees for municipal waste and small construction wastes.

Agricultural Land lease market and agricultural land market

Land tenure is a very important form of agricultural land transaction in many developed countries. There it is possible to observe an important variation in the importance of land renting. According to Eurostat, 68% of agricultural land in Belgium, 59% in Hungary, 39% in the Netherlands, 86 % in the Czech Republic in 2005 was rented. The lowest share of agricultural land is rented in Poland (22%) and Italy (26%). Slovakia belongs to countries, where more than 90% of agricultural land is rented, thus, to countries, where owners of the land manage their own land at least rate.

It should be noted that Slovakia, compared to other EU countries, has a high percentage of rented agricultural land, what is caused by the fact that the Slovak Land Fund rents up to 25% of agricultural land. If the land of unknown owners in Slovakia remains unidentified and state land will be not privatized, Slovakia will continue to maintain its leading position in amount of leased land. The high percentage of leased land is the reason why the lease of agricultural land in Slovakia plays such an important role.

As there is no uniform land code in Slovakia, the legal system of agricultural land plots lease is governed by several regulations. Except for Civil Code as a general legal regulation, it is the Act No. 229/91 Coll. as amended, entitled also the Act on land that regulates the cases of so-called obligatory lease to agricultural land and Act No. 504/2003 Coll. on lease of agricultural land plots, agricultural enterprise and forest plots. This law was accepted because the largest part of agricultural land, no matter if it is the land in administration of the Slovak Land Fund or the agricultural land in private persons ownership, is leased and only, as was mentioned before, very small percentage of owners also uses the agricultural land. The aim of this act is to stabilize the long-term lease of land and provide protection to landholders. It is possible to state that it is aimed primarily at lessee's protection more than at owner's protection what is obvious also with respect to the fact that agricultural land is used at present more by lessees than by the agricultural land owners themselves. As for making leasing contracts, at present there are no restrictions valid for foreigners and so they conclude primarily the leasing contracts and only in very rare cases the conclusion of purchase contracts occurs.

In EU countries the long-term leases prevail where the plots owners lease the land to farmers for period of 15 to 20 years. The agricultural land in Slovakia is leased generally for 5 years and in some cases for 10 years (it should be stressed that

according to legal regulation Act No. 504/2003 Coll. the minimum period of leasing of agricultural land is 5 years if the land is leased for a commercial purpose). There is an assumption that as a result of continuous internal transformation of agricultural subjects, the lease duration will be extended to 10 and more years what will have a positive influence on an internal stability of subjects. The fact remains that the situation in Slovakia regarding the structure of agricultural land use as for the users is not sufficiently transparent. The non-transparency in structure of agricultural land use is caused by non-existence of functional statistical surveys and statistical information networks. In Slovakia it is very difficult and complicated to find out the situation regarding the agricultural land as for the number of changes in ownership relations (number of purchase contracts, substitution contracts the subject of which is agricultural land) regarding the agricultural land other than that which is in administration of the Slovak Land Fund. The access to documents on the basis of which the ownership change has occurred (such as concrete purchase contracts, deeds of donation or substitution contracts) in spite of the fact that the land register is public, is more or less impossible. Finding out the changes in ownership relations regarding agricultural land would be possible only by examining the individual contracts and by separation of the contracts the way where the subject are real estates other than agricultural land from the contracts where the subject is exclusively the agricultural land. The situation in the use of agricultural land (state, structure, and user) can be established only in the cases of land managed by the SLF, which is the largest lessor of land in Slovakia that means the land that is owned by the State and land that is not identified.

Law on land imposes an obligation to the landlord to report the conclusion of a lease contract for more than 5-year period to the concerned cadastral registry, but the failure is affected by low penalties and so this obligation is often not met. The regulation of the Ministry of Agriculture No. 249/2008 Coll., which provides details about the conduct of land records, could cause certain positive change. The regulation requires the landlord to draw up records of land by cadastral areas with a resolution of the land leased under the leases, land managed under special regulations (in particular under the Act No. 229/1991 Coll., which governs the so-called lawful rent) and finally land that the lessee owns and operates. Records shall be updated by 31st October of each calendar year. Agricultural land is used mainly by legal entities (cooperatives, companies as limited liability companies, joint-stock companies and less by individual farmers). Leased land comes mainly from private

Table 3 Overview of the use of own and leased land in the monitored districts of the SR

District (1)	Own land in ha (2)	Leased land in ha (3)	Total land in ha (4)	Percentage of land within districts (5)	
				own land in % (6)	leased land in % (7)
Dunajská Streda	113.01	12 343.30	12 456.31	0.91	99.09
Topoľčany	942.54	16 952.51	17 895.05	5.27	94.73
Liptovský Mikuláš	336.34	10 436.07	10 772.41	3.12	96.88
Rimavská Sobota	1 579.96	12 174.47	13 754.43	11.49	88.51
Svidník	74.00	7 932.81	8 006.81	0.92	99.08
Michalovce	354.70	12 759.25	13 113.95	2.70	97.30
Total (8)	3 400.55	72 598.41	75 998.96	4.47	95.53

Source: Report of the RIAFE, 2010

Zdroj: Správa VÚEPP, 2010

Tabuľka 3 Prehľad užívania vlastnej a prenajatej pôdy v sledovaných okresoch SR

(1) okres, (2) vlastná pôda v ha, (3) prenajatá pôda v ha, (4) celková výmera v ha, (5) podiel pôdy v rámci okresu, (6) vlastná pôda v %, (7) prenajatá pôda v %, (8) spolu

persons who own it by the virtue of inheritance, or by way of restitution claims. The minimum percentage of owners who lease agricultural land actually bought it. In most cases, buyers of agricultural land are currently the entities or farmers that bought the land because they wish to manage it, not lease it or to be keep it only as an investment. Changes in ownership of agricultural land, agricultural land lease, in the studied regions of Slovakia (Dunajská Streda, Topoľčany, Liptovský Mikuláš, Rimavská Sobota, Svidník, and Michalovce), were monitored and evaluated by the RIAFE in the period from 2001 to 2009. The questionnaire method was used by the research institute in obtaining the results of research. The area of land of the reference group was 75 998.96 ha. Overview of land use can be seen from table 3.

Questionnaire survey conducted in the monitored districts showed that 80% of surveyed businesses with agricultural land considered it reasonable to buy agricultural land for business.

This fact is confirmed by the results obtained in the research of the Department of Law of the FESRD of the SUA in Nitra (Research project VEGA č. 1/0357/08 "Variable value of agricultural land"). The obtained results consistently showed that the own land is managed mainly by individual farmers who have the greatest percentage of own land 5.43%, there are companies which operate on the 3.86% of own land and finally there are cooperatives which operate on 97.43 % of leased and 2.57% of own land (figure 4).

The amount of rent as consistently observed in regions showed that after Slovakia's accession to the EU it has increased. It is questionable, whether the fact that Slovakia joined the EU affected the increase in rent. Since the accession of Slovakia, farmers have started to receive substantial agricultural subsidies. Agricultural subsidies alter farmer production incentives and thus also factor demand and factor prices. Hence, agricultural support has an impact on land rents. Van Herck and Vranken (2011) in their research concluded that while agricultural subsidies were introduced to increase the income of the farmers, agricultural subsidies also induce second-order adjustments so that they alter farmers' production incentives and thus factor demand. In their paper, they estimate the second order effect of one particular type of subsidy, being direct payments, on the rural land market in selected new Member States (NMS). They presented in their work the empirical evidence of a natural experiment being the

accession of several countries to the EU where as a result of accession CAP measures have been introduced. This resulted in a considerable change in the level and type of subsidies paid in the NMS and allows estimating the impact of the increase in direct payments on land rental prices. They find that direct payments have a positive and significant impact on land rents, indicating that there is rent extraction of government payments by land owners. This impact is not only statistically significant, it is also economically significant. An increase of 100 eur per ha in direct payments increases land rents from 10 eur to 15 eur. Since renting is widespread in several new member states and since most land owners are so called absentee landowners who live in urban areas or who are no longer active in agriculture, the payments are to a large extent missing their goal of improving the livelihoods of rural inhabitants in the new member states. According to the questionnaire survey, 60.91% of the respondents indicated that common agricultural policy (CAP) has an impact on the amount of land rent, 29.09% of subjects reported that the CAP does not affect the amount of rent and 10% of respondents did not answer the question of the impact of CAP on the rent increase. The rent ranged in the studied regions from 1.0% to 4.0% of the value of agricultural land designated by the Ministry of Agriculture Decree No. 38/2005 Coll. It should be noted that the legislation sets a minimum amount of rent for the lease of land for agricultural purposes in the operation of the company, of 1% of the value of agricultural land set by decree No. 38/2005 Coll.^{4/}

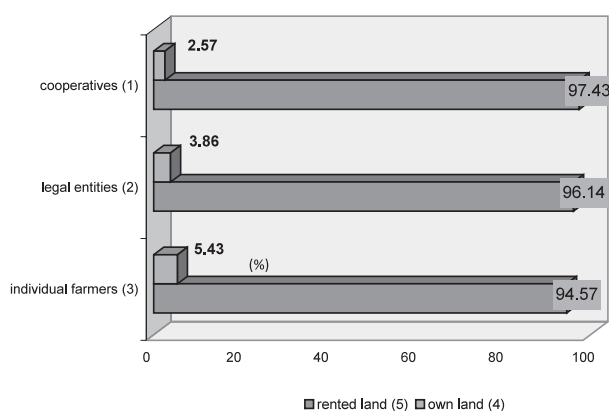
According to law cases of the European Court for Human rights, the real market price of land at the time of lease agreement should also be considered because when setting the value of land according to certain soil-ecological units (CSEU) it is not possible to take into account future factors influencing changes in price (e.g. industrial construction, building of motorways etc., as these factors that have a significant impact on market price and cannot be predicted for several decades ahead) (Judgement, 2007). Looking at the current available data regarding the rent of agricultural land in 2007, the average rent in Slovakia in comparison with neighbouring countries vary considerably. In Slovakia, there is a long-term lowest rent among the former Visegrad countries. In 2007 the average rent in Slovakia was 24 eur per ha, while in Hungary it was 87 eur per ha, and in the Czech Republic 47 eur per ha) (Lazíková and Takáč, 2010).

According to Ciaian, Pokrivčák and Qineti (2007) land rents paid by corporate farms are generally much lower: most vary between 50% and 20% of the rents paid by family farms.

According to Lazíková and Takáč (2010) on the land where consolidation took place or has already started, the average rental price was 32% higher than in cases of land without consolidation. Land consolidation is economically a process of reducing transaction costs, as the owner of several parcels after land consolidation receives one integral parcel of the same quality and with the possibility of access to this parcel. Based on our experience we can confirm that interest in buying land and its price is higher in regions where land consolidation took place. The similar effect is stated by Swinnen and Vranken (2010).

Tax on agricultural land

In spite of the fact that the majority of Western European countries creates prerequisites – the different financial and tax incentives supporting the stated intentions for agricultural land market development – in the many Western European countries

Figure 4 Ratio of own and rented agricultural land
Source: Questionnaire survey of the RIAFE, 2010
Obrázok 4 Podiel vlastnej a prenajatej poľnohospodárskej pôdy
Zdroj: dotazníkový prieskum VUEPP, 2010
(1) družstvá, (2) obchodné spoločnosti, (3) individuálni farmári,
(4) vlastná pôda, (5) prenajatá pôda

^{4/} Slovak Land Fund has determined the price of agricultural land lease at 1.5%.

the farmers are to a greater extent farming the leased land. It is for the reason that the rent represents the part of operating costs thereby they decrease the tax base for income tax. In case that the transferee reclaims for agricultural purposes the sloppy soil or he forests the outfield areas, the different tax allowances or complete exemption of such land from land tax for the period of 20 or 25 years is valid for such land. The Slovak farmers who farm on the leased land consider payment of land tax in their present economic situation to be discriminating.

Therefore the Slovak Agricultural and Food Chamber made effort for its cancellation. There is even no compliance in EU countries in this respect. In some places the land tax is paid elsewhere, or it is not paid at all. Similarly it is also in Visegrad Four countries (Slovakia, Czech Republic, Poland, and Hungary). While in the Czech Republic and in Poland it is collected by authorities, in Hungary the owners or occupiers of land are exempted from it.

Purchase of land by foreigners and relation to direct payments

Under the Article 2 a) Council Regulation (EC) 73/2009, establishing common rules for direct support schemes for farmers under the common agricultural policy and establishing certain support schemes for farmers, amending Regulations (EC) No 1290/2005, (EC) No. 247/2006, (EC) No 378/2007 and repealing Regulation (EC) No 1782/2003, "farmer" means a natural or legal person, or a group of natural or legal persons, whatever legal status is granted to the group and its members by national law, whose holding is situated within Community territory, as defined in Article 299 of the Treaty, and who exercises an agricultural Activity. Each farmer who keeps to the rules is eligible for the support under the CAP. It follows that the foreign person (usually as shareholders of companies) doing business on agricultural land in Slovakia can obtain subsidies in the form of direct payments. Figure 5 shows the amount of direct payments in member states of EU-27.

The average amount of direct payments per hectare in 2008 was in the EU-15 app. 45% higher than in the EU-12. If we compare Slovakia to the EU-15, direct payments in Slovakia are lower by about 40%. On the other hand, if one compares the least and most supported country, the difference is more than 6-fold.

Table 4 Direct payments in new member countries (as a % of EU-15)

Year (1)	EU contribution (2)	Maximum national supplement (3)	Total maximum payment (4)
2004	25	30	55
2005	30	30	60
2006	35	30	65
2007	40	30	70
2008	50	30	80
2009	60	30	90
2010	70	30	100
2011	80	20	100
2012	90	10	100
2013	100	0	100

Source: European Commission

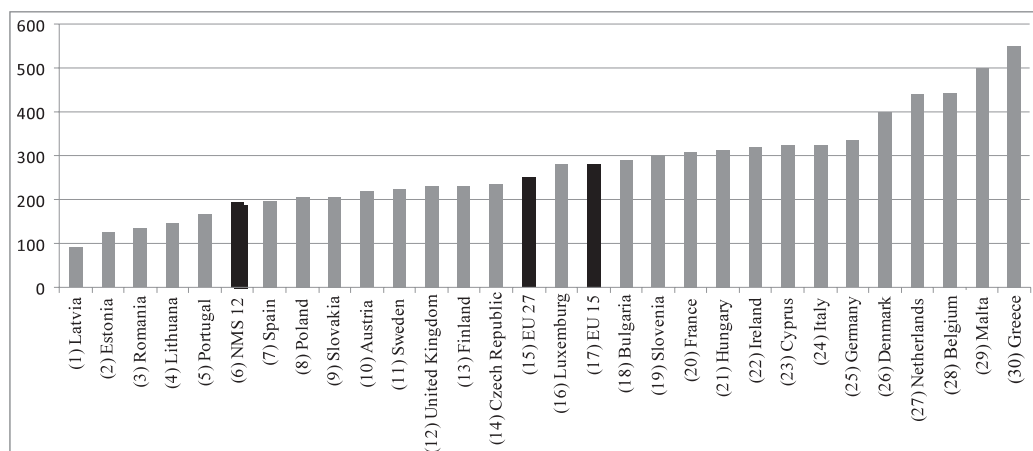
Zdroj: Európska komisia

Tabuľka 4

Priame platby v nových členských štátoch (ako % z krajín EÚ-15)
(1) rok, (2) príspevok EÚ, (3) maximálny národný doplatok, (4) celková maximálna platba

The difference in the amount of support is based on the conditions negotiated within the EU accession process. The European Commission argued that, due to the large gap between the levels of gross domestic product could a sudden flow of high-support payments disrupt rural economies in Central and Eastern Europe and encourage inflation. Similarly, the European Commission's important argument was that the payment of full amount of direct subsidies in the 10 new member countries would constitute significant burden on the EU budgetary resources.

Finally a compromise agreement was reached and it allows a 10-year period of gradual introduction of direct support, starting from 25% level in 2004 before reaching the full level of EU-15 countries. It was also agreed that the new Member States are able to provide farmers national supplement, reaching a maximum of 30% level of the EU. This means that farmers could actually receive in 2004 55% of the level of support in EU-15 member states. National supplements fall to

Figure 5 Average amounts of direct payments per hectare in EU-27 in euro

Source: Directorate General for Internal Policies, Policy Department B, Note for the workshop on the future of the CAP 2013 – 'Elements of the post – 2013 CAP'

Obrázok 5 Priemerná výška priamych platieb na ha v krajinách EÚ-27 v eurách

Zdroj: Directorate General for Internal Policies, Policy Department B, Note for the workshop on the future of the CAP 2013 – 'Elements of the post – 2013 CAP'

(1) Lotyšsko, (2) Estónsko, (3) Rumunsko, (4) Litva, (5) Portugalsko, (6) NČS 12, (7) Španielsko, (8) Poľsko, (9) Slovensko, (10) Rakúsko, (11) Švédsko, (12) Veľká Británia, (13) Fínsko, (14) Česká republika, (15) EÚ-27, (16) Luxembursko, (17) EÚ-15, (18) Bulharsko, (19) Slovinsko, (20) Francúzsko, (21) Maďarsko, (22) Írsko, (23) Cyprus, (24) Taliansko, (25) Nemecko, (26) Dánsko, (27) Holandsko, (28) Belgicko, (29) Malta, (30) Grécko

20% in 2011 and 10% in 2012, when the EU contribution will reach 80%, respectively 90% of EU average.

National supplements are a possibility and not an obligation for the national governments of the new Member States. In 2004 and 2005, some countries (e.g. Czech Republic and Slovakia) refused to pay the supplements in full amount due to lack of funds. Direct payments in Bulgaria and Romania will be implemented exactly in the same way, but 10-year transitional period will be paid for these two countries from 2007 to 2016.

Given the low price of agricultural land compared with the EU-15 countries and the possibility of obtaining direct payments, we record high interest of foreign persons on purchase of agricultural land in Slovakia. As law foreign persons cannot buy agricultural land in Slovakia, the purchase of land is usually done by establishing legal entities, respectively joining existing legal entities.

Conclusion

Council meeting of the European Union on Agriculture in 1997 stated that European agriculture as an economic sector must be versatile, sustainable, competitive and spread throughout Europe (including the less-favoured and mountainous regions).

It should be able to maintain the countryside, protect wildlife and pose a major contribution to the vitality of rural life, and be able to respond to consumer concerns and demands regarding quality and safety. Wide range of options for implementation of Common Agricultural Policy in Member States demonstrates the importance of national decisions on the impact of reforms on agriculture. Various forms of implementation will depend on a degree of payment bond in the factor market and, especially, in the land market. This can have lasting effects on adjustment of agriculture and its competitiveness in the EU.

Adoption of a number of legislative amendments related to land ownership, the lease of agricultural land, its price, the acquisition of ownership by foreigners, as well as the National Strategic Rural Development Plan for 2007 – 2013 anticipated that legislation will have a positive impact on the development of the market in agricultural land, farming business and contribute to the promotion of economic activities in rural areas.

Nevertheless, even after 6 years after accession of the SR into the EU it is clear that the agricultural land tenure is mainly influenced by:

- instability of legal regulations,
- fragmentation of land ownership, uncompleted land arrangements,
- complicated and chaotic determination of administrative agricultural land prices,
- up to now an unsolved problem of non-identified land (land of unknown owners),
- moratorium on sale of agricultural land to foreigners,
- tax burden, market price is distorted and thus also the related fees associated with agricultural land, artificially set prices for the purpose of determining the tax base burden on taxpayers.

Súhrn

Štruktúra vlastníckych vzťahov k poľnohospodárskej pôde sa aj napriek rozvíjajúcemu sa trhu s poľnohospodárskou pôdou podstatne za posledné roky nezmenila. Väčšina poľnohospodárskej pôdy na Slovensku sa aj po 6 rokoch od vstupu Slovenska do EÚ prenája. Podľa Štrukturálneho cenzu fariem z roku 2001 pred-

stavoval nájom poľnohospodárskej pôdy až 96 %. Na základe údajov EUROSTATU (2010) to v roku 2009 bolo 91%. Z výsledkov výskumu Výskumného ústavu Ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva vyplýva, že z celkovej výmery užíwanej poľnohospodárskej pôdy v sledovanom súbore 6 regiónov za obdobie 9 rokov 2001 – 2009 iba 3,06 % patrilo do vlastníctva či už fyzických alebo právnických osôb, ktoré pôdu obhospodarovali a až 96,94 % tvorila pôda prenájatá. Obdobné výsledky potvrdzuje aj výskum Katedry práva na FEŠRR SPU. Vo vlastníctve súkromných osôb je stále 75 % poľnohospodárskej pôdy, 5 % vlastní štát a 20 % je vo vlastníctve nezistených vlastníkov. Pod kontrolou štátu, v správe Slovenského pozemkového fondu tak zostáva naďalej 25% poľnohospodárskej pôdy. Táto skutočnosť ovplyvňuje tak trh s poľnohospodárskou pôdou, ako aj výšku vyplácaného nájmu. Naďalej pretrvávajú problémy ako sú: vysoké percento poľnohospodárskej pôdy v správe štátu, rozdrobenosť poľnohospodárskej pôdy, neukončené pozemkové úpravy, problémy so stanovením ceny poľnohospodárskej pôdy, rozdielna regionálna politika pri vyberaní daní za poľnohospodársku pôdu, obmedzenie možnosti získania poľnohospodárskej pôdy cudzincami. Je nesporné, že majetkové práva k poľnohospodárskej pôde a zmeny v jej vlastníctve a nájme majú dopad na rozvoj vidieka.

Kľúčové slová: držba, vlastníctvo, nájomca, poľnohospodárska pôda, nájom, trh, cudzinci, dane, vidiek, cena a hodnota pôdy, rozvoj vidieka, spoločná poľnohospodárska politika EÚ, priame platby

References

- BLAREL, B. – HAZELL, P. – PLACE, F. – QUIGGIN, J. 1992. The economics of farm fragmentation: evidence from Ghana and Rwanda. In: The World Bank Economic Review, vol. 6, 1992, no. 2, p. 233 – 254.
- BUDAY, Š. 2010. „Rozvoj trhu s pôdou a trhu nájmu v podmienkach EÚ“ Projekt riešený v rámci výskumu a vývoja v oblasti poľnohospodárstva, lesníctva, rybolovu a poľovníctva, Výskumná správa časovej etapy, Bratislava, november 2010
- BUDAY, Š. 2007. Agricultural land market in Slovakia. In: Agric. econ.– Czech, vol. 53, 2007, no. 4, p. 146 – 153
- BUDAY, Š. – Bradáčová, K. 2007. Monitorovanie trhu s pôdou, prenájom a renta vo vybraných regiónoch SR. Bratislava : VUEPP, 2007. 52 s. ISBN 978-80-8058-463-4
- BUDAY, Š. Trh s poľnohospodárskou pôdou na Slovensku v rokoch 2001 – 2008. In: Agric. Ekon-Czech, roč. 57, č. 1, 2011, s. 1 – 10
- CIAIAN, P. – POKRIVČÁK, J. – QINETI, A. 2007. Land Markets: Theory and Evidence from Transition Countries, 2007
- CIAIAN, P. – SWINNEN, J. F. M. 2007. "Credit Market Imperfections and the Distribution of Policy Rents: The Common Agricultural Policy in the New EU Member States." LICOS Discussion Paper 183/2007.
- DALE, P. – BALDWIN, R. 2000. Emerging land markets in Central and Eastern Europe. Structural Change in the farming Sectors of Central Eastern Europe. Warsaw : World Bank, 2000, p. 81 – 115. ISBN 0-8213-4733-0
- DIJK, T. V. 2002. Scenarios of Central European land fragmentation. Land Use Policy, vol. 20, 2002, no. 2, p. 149 – 158.
- Eurostat. 2010. Agricultural statistics, Main results 2008–2009, ISSN 1830-463X
- FAO. Land tenure and Rural Development, FAO Land Tenure studies 3. Food and Agriculture organization of the United Nations Rome, 2002. ISBN 92-5-104846-0
- Judgement of 27. 11. 2007 to the complaint. 74258/01 for violation of Article 1 of Protocol. 1 to the Convention. In: Justičná revue (Justice revue), vol. 4, 2008, no. 60, p. 56

LATRUFFE, L. – LE MOUËL, C. 2006. Description of agricultural land market functioning in partner countries. IDEMA working paper, deliverable 09.

LAZÍKOVÁ, L. – TAKÁČ, I. In: Právne a ekonomické aspekty nájmu poľnohospodárskej pôdy. Nitra. 2010. ISBN 978-80-552-04447-5

ORAVEC, I. 2005. Roľnícke noviny, 2005, č. 13, s. 7.

PUŠKÁČ, J. 2009. Návrh legislatívnych opatrení zameraných na rozvoj vidieka a stabilitu podnikateľského prostredia v poľnohospodárstve. In: Rozvoj vidieka a spoločná poľnohospodárska politika EÚ, Nitra : SPU, 2009, s. 268 – 269. ISBN 978-80-552-0200-6

Report OECD. 1997

Report of research project VEGA č. 1/0357/08 „Variable value of agricultural land“.

RIAFE report. 2010

SWINNEN, J. F. M. – VRANKEN, L. 2009. Land and EU Accession: Review of the Transitional Restrictions by New Member States on the Acquisition of Agricultural Real Estate, CEPS Publication, Brussels. 2009.

SWINNEN, J. F. M. – VRANKEN, L. 2010. Review of the Transitional Restrictions maintained by Bulgaria and Romania with regard to the Acquisition of Agricultural Real Estate, CEPS report prepared for the European Commission. Brussels. 2010.

TATÍK, J. – KNIEBUGEL, P. Porovnanie trhových cien pôdy a výšky nájomného vo vybraných krajinách Európskej únie. <http://www.mpsr.sk/slovak/spf/spfceny.htm>

VAN HERCK, K. – VRANKEN, L. 2011. Direct payments and rent extraction by land owners: Evidence from New Member States, Ancona – 122nd EAAE Seminar „Evidence-Based Agricultural and Rural Policy Making“.

Contact address:

prof. JUDr. Anna Bandlerová, PhD., Department of Law, Slovak University of Agriculture, Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, e-mail: Anna.Bandlerova@uniag.sk; doc. Ing. Pavol Schwarcz, PhD., Department of European Policy, Slovak University of Agriculture, Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, e-mail: Pavol.Schwarcz@uniag.sk; doc. JUDr. Eleonora Marišová, PhD., Department of Law, Slovak University of Agriculture, Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, e-mail: Eleonora.MarisoVA@uniag.sk

Acta regionalia et environmentalica 1
Nitra, Slovaca Universitas Agriculturae Nitriae, 2011, s. 15–21

VÝVOJ ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY V ČESKÉ REPUBLICE POD VLIVEM SPOLEČNÉ ZEMĚDĚLSKÉ POLITIKY EU

THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL PRODUCTION IN THE CZECH REPUBLIC UNDER THE INFLUENCE OF THE COMMON AGRICULTURAL POLICY OF THE EU

Hana SVOBODOVÁ

Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

The Czech Republic entered the EU in 2004 and had to adopt conditions of the Common agricultural policy of the EU. The impacts of the Common agricultural policy on Czech agriculture are numerous – both positive and negative. Positive impacts are evident mainly in growth of financial sources for farmers (however, not still as high as in old member countries) but this is connected also with more requirements on administrative. The most striking impact of the Common agricultural policy is the fall of the livestock production. The aim of the paper is to confirm these theses on base of results of questionnaire survey among agricultural subjects in model region, which is the Vysočina region. The above mentioned situation sets farmers (not only in the Vysočina region, which is traditional agricultural region) into a complicated situation – they have to find a new alternative way of farming and development for their survival.

Key words: Common agricultural policy of the EU, the Vysočina region, livestock and crop production, subsidies

Význam zemědělství v ekonomice státu nelze ani v dnešní době podceňovat. Význam zemědělství spočívá především v uspokojování základních potřeb člověka, tedy funguje jako zdroj potravin jak rostlinného, tak živočišného původu, nutných k zajištění výživy obyvatelstva. Rovněž je producentem nejrůznějších surovin pro další zpracování některými průmyslovými odvětvími. Zemědělství má však společně s lesním a vodním hospodářstvím i další nezastupitelné funkce – krajinnotvornou, ekologickou a sídelní. V neposlední řadě vytváří zemědělský sektor pracovní příležitosti pro venkovské obyvatelstvo a je zároveň velmi důležité pro identitu venkovského prostoru (Bičík a Jančák, 2001, 2003; Grigg, 1995; Gecíková, 2008).

Česká republika se stala členem Evropské unie (EU) 1. 5. 2004, čímž se mimo jiné zavázala řídit pravidly společných poli-

tik Evropské unie, včetně společné zemědělské politiky (SZP). Dopady společné zemědělské politiky EU v České republice jsou mnohé – dochází ke změnám ve struktuře využívání zemědělské půdy, ve struktuře pěstovaných plodin a chovaných zvířat. Zásadní změnou je orientace společné zemědělské politiky z podpory zemědělské činnosti na rozvoj venkova. Zemědělci se tak musí přizpůsobovat nově nastaveným podmínkám a další změny lze očekávat po roce 2013.

V evropském kontextu si změn v evropském zemědělství a jeho proměňujících se dopadů na venkovské prostředí všímá již několik desetiletí řada geografů zemědělství a venkova i zemědělských ekonomů, přičemž neopomíjejí jednotlivé výše zmiňované vlivy nejen na zemědělství, ale také na sociální, ekonomické a environmentální prostředí venkova a celkově je zasazují do konceptu přechodu evropského zemědělství z in-

tenzivního zemědělství na zemědělství multifunkční (Ilbery, Bowler 1998; Robinson a kol. 2008 a další).

V kraji Vysočina, jenž bude sloužit v příspěvku jako modelový, jsou díky specifickým přírodním a socioekonomickým podmínkám dopady společné zemědělské politiky na jednu stranu pozitivní – zemědělci mají vyšší příjmy díky dotacím, na druhou stranu však v souvislosti s aktuálním nastavením společné zemědělské politiky, které je pro nově přistoupivší země značně nevýhodné, dochází k výrazným změnám ve struktuře zemědělské výroby i dalších navazujících odvětvích (Bečvářová a kol., 2008; Svobodová a Věžník, 2008; Neméthová, 2009; Svobodová, 2010).

Cílem příspěvku je – na základě analýzy vývoje a současného stavu zemědělství – objasnit souvislosti vývoje stavu zemědělství a nastínění možností rozvoje zemědělství, a to konkrétně v kraji Vysočina, přičemž tyto možnosti jsou zobecnitelné na celou Českou republiku.

Metody zpracování

Pro analýzu vývoje a současného stavu zemědělství byly využity běžně dostupné údaje o zemědělství poskytované Českým statistickým úřadem, které byly zpracovány pomocí základních statistických metod (index změny, vývojový přístup), vybrané údaje byly zpracovány pomocí kartogramů. Dále byly využity záznamy expertních rozhovorů s odborníky na oblast zemědělství v kraji (Agrární komora, Agentura pro zemědělství a venkov...), které byly doplněny o výsledky dotazníkového šetření se 114 zemědělskými subjekty (47 právnických a 67 fyzických osob, což je podle Seznamu příjemců dotací (www.szif.cz) 15,7 % resp. 2,5 % z aktuálně hospodařících právnických a fyzických osob v kraji Vysočina, rozloha zemědělské půdy dotazovaných subjektů tvoří cca 20 % celkové rozlohy zemědělské půdy v kraji). Dotazníkové šetření proběhlo v období květen 2008 až listopad 2009 v rámci zpracování dizertační práce s názvem „Dopady společné zemědělské politiky EU na možnosti

rozvoje zemědělství v kraji Vysočina“ a také částečně v rámci výzkumného úkolu Ministerstva zemědělství ČR s označením QH82249 „Synergie v rozvoji venkova“, který řeší tým společnosti GaREP, spol. s r. o. v letech 2008 – 2011. Touto cestou byly získány dílčí údaje za jednotlivé zemědělské subjekty, které není možné získat jiným způsobem. Na základě této analýzy jsou navrhovány možnosti rozvoje zemědělství.

První část dotazníku, která sloužila k doplnění a upřesnění analýzy současného stavu zemědělství v kraji, se věnovala základním identifikačním a vybraným kvantitativním údajům o podniku včetně konkrétních údajů o vývoji a stavu rostlinné a živočišné výroby. Druhá, klíčová část dotazníku se věnovala vlivu přistoupení České republiky do Evropské unie resp. do společné zemědělské politiky a dopadům na rozvoj zemědělské činnosti. Jelikož se jedná především o subjektivní postoje respondentů k dané problematice, je jim nabízena odpověď, která může být v zásadě kladná, záporná nebo neutrální (metoda škálování). Poslední část dotazníku byla zaměřena na rozvoj venkova, jelikož i ten je nedílnou součástí společné zemědělské politiky. Respondenti se vyjadřovali především k jejich zapojení do údržby krajiny a rozvoje venkova a roli zemědělců v těchto činnostech.

Výsledky a diskuse

Vývoj a stav rostlinné a živočišné výroby po vstupu do EU

Situace, která nastala v agrárním sektoru po roce 2004 lze nejnázorněji dokumentovat na vývoji živočišné výroby, a zejména na stavu hospodářských zvířat, a to jak v celé ČR, tak i v jednotlivých krajích, kde jsou patrné výrazné regionální difference (obr. 1).

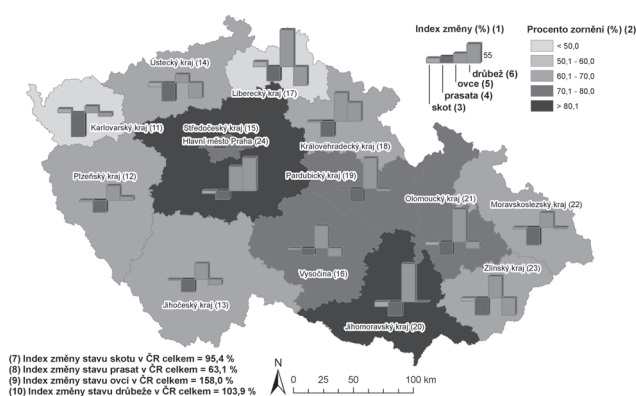
Stav skotu prošel po vstupu České republiky do Evropské unie a potažmo i do společné zemědělské politiky výraznými změnami (index změny za období 2004 – 2009 činí 95,4 %). Nicméně dotovanost chovu skotu zajišťuje nižší pokles než je tomu např. u prasat. Předpoklad vývoje však není příliš optimistický, pokud nedojde k regulaci výkupních cen mléka a podpoře zemědělců, může pokles stavu skotu nadále pokračovat.

Stav prasat za posledních pět let zaznamenal výrazný propad v celé ČR, což je způsobeno nízkými výkupními cenami vepřového masa, tlakem obchodních řetězců i neschopností českých zemědělců konkurovat dovozům ze západoevropských či jiných zemí. Za období 2004 až 2009 byl zaznamenán ve všech okresech i krajích výrazný propad ve stavech prasat i prasníc, což zapříčinilo nesoběstačnost České republiky v produkci vepřového masa v posledních letech. Index změny u prasat v ČR činí 63,1 %, tzn., že stav prasat byl v daném období výrazně redukován, a to ve všech krajích ČR.

Ovce jsou jediným druhem hospodářských zvířat, u kterého došlo k navýšení stavů, a to ve všech krajích ČR. Tento nárůst je spojen se zvyšováním podílu trvale travních porostů (TTP) na úkor orné půdy a finanční podporou na chov zvířat právě na TTP. Index změny v rámci ČR dosáhl hodnoty 158 %, tato situace je však poměrně zkreslující, protože stav ovcí je pouze v tisícových hodnotách, na rozdíl např. od stavu skotu, který se pohybuje v řádech sto tisíců.

Specifikem v kraji Vysočina je relativně nízký pokles stavu skotu i prasat, což je dáno zejména přítomností velkých potravinářských podniků (Kosteletské uzeniny, Krahulčí, Bel sýry Želčava, několik mlékáren...).

Úlohou rostlinné výroby je zajištění potravinářských, krmných a průmyslových surovin; rostlinná výroba však také spolu-vytváří charakter krajiny, podílí se na estetickém vzhledu krajiny.

Obrázek 1 Index změny stavu hospodářských zvířat v krajích ČR za období 2004 – 2009

Pramen: Český statistický úřad; vlastní zpracování
Figure 1 Index of change in livestock number by the Czech Republic regions in 2004 – 2009

Source: Czech Statistical Office; own elaboration

(1) index of change in %, (2) percentage of arable land (%), (3) cattle, (4) pigs, (5) sheep, (6) poultry, (7) index of change in cattle number in the Czech Republic = 95,4 %, (8) index of change in pigs number in the Czech Republic = 63,1 %, (9) Index of change in sheep number in the Czech Republic = 158,0 %, (10) Index of change in poultry number in the Czech Republic = 103,9 %, (11) Karlovy Vary Region, (12) Pilsen Region, (13) South-Bohemian Region, (14) Ústí Region, (15) Central-Bohemian Region, (16) Vysočina Region, (17) Liberec Region, (18) Hradec Králové Region, (19) Pardubice Region, (20) South-Moravian Region, (21) Olomouc Region, (22) Moravian-Silesian Region, (23) Zlín Region, (24) Capital City Prague

Rostlinnou výrobu lze charakterizovat pomocí několika ukazatelů, mezi něž patří osevní plochy, hektarové výnosy a sklizeň. Ukazatele celkové produkce jednotlivých plodin vychází z osevních ploch zjišťovaných v květnu a z vývoje vegetačních podmínek.

Struktura osevních ploch základních plodin zůstává v rámci ČR za poslední desetiletí téměř neměnná – největší rozlohu zaujímají tradičně obiloviny (zejména pšenice a ječmen), velký boom zaznamenala v 90. letech řepka, nyní už jsou její osevní plochy stabilní, osevní plochy ostatních plodin odpovídají poptávce i výši výkupních cen (viz obr. 2). Dopady společné zemědělské politiky na zaměření a rozsah rostlinné výroby jsou minimální. Většina zemědělců (56 % PPO a 69 % PFO) v kraji Vysočina v současné situaci rozšiřuje právě podíl rostlinné výroby na úkor živočišné.

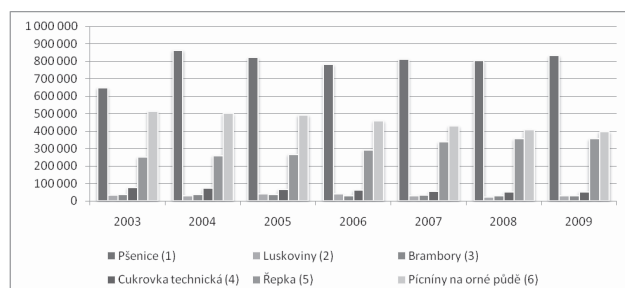
Rozvoj zemědělské výroby (především živočišné) je tedy na celém území ČR potlačen, dochází spíše k jeho úpadku až likvidaci. Snížení objemu zemědělské produkce je dáno vnějšími podmínkami stanovenými SPZ EU i přístupem národní politiky, která není schopná situaci regulovat. Tlak výkupu, dovozců a řetězců na ceny je velmi silný a zemědělci se tak dostávají často do ztráty nebo jen velmi mírného zisku, který neumožňuje rozvoj ani další restrukturalizaci a modernizaci agrárního sektoru. Čeští zemědělci jsou však v současné době nejvíce znepokojeni nastavením SZP EU a zvýhodněním starých členských států.

Dotační systémy – přínosy a negativní vlivy

Vývoj a stav zemědělské výroby je po roce 2004, kdy vstoupila Česká republika společně s dalšími devíti státy do EU, výrazně ovlivněn dotačními systémy. Struktura jednotlivých plateb se postupně mění – zejména se zvyšuje finanční alokace plateb na plochu (SAPS) a úměrně k tomu se snižuje podíl národních dotací (Top-Up) – viz obr. 3.

Bohužel, namísto aby dotace přispívaly k rozvoji a modernizaci zemědělské výroby, do roku 2013 – kdy jsou v rámci EU-27 nastaveny odlišné podmínky pro „staré“ evropské státy a nově přistupující země – spíše zajišťují samotné přežití jednotlivých zemědělských subjektů.

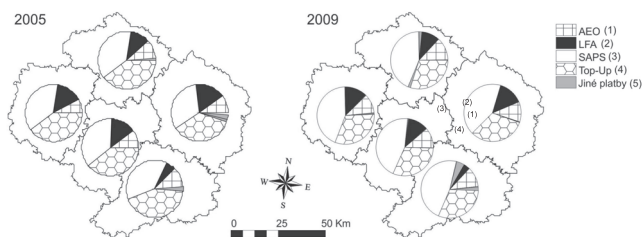
Paradoxem je, že modernizace budov, jejich vybavení a zemědělských strojů, ke kterým došlo v rámci programů SAPARD a Operačního programu rozvoj venkova a multifunkčního zemědělství, zůstává v současné době – kdy došlo k prudkým poklesům stavů hospodářských zvířat, často nevyužit a vzniká

Obrázek 2 Vývoj osevních ploch vybraných plodin v letech 2003 – 2009
Pramen: Vývoj ploch osevu vybraných zemědělských plodin v letech 2003 až 2009, Praha: ČSÚ

Figure 2 Evolution of sown areas of selected crops in the period 2003 – 2009

Source: Vývoj ploch osevu vybraných zemědělských plodin v letech 2003 až 2009, Praha: Czech Statistical Office
(1) wheat, (2) legumes, (3) potatoes, (4) sugar beet, (5) rape, (6) fodder crops

Obrázek 3 Struktura plateb plynoucích do zemědělství na příkladě okresů kraje Vysočina v letech 2005 a 2009

Pramen: vlastní zpracování na základě údajů Státní zemědělského a intervenčního fondu

Figure 3 Structure of payments to agriculture, on the example of districts in the Vysočina Region in years 2005 a 2009

Source: own elaboration on base of data provided by the State Agricultural Interventional Fund

(1) agroenvironmental measures, (2) less favoured areas, (3) single area payment scheme, (4) Top-Up payment, (5) other payments

druhá vlna vzniku zemědělských brownfields (první vlna nastala po roce 1990 v souvislosti s procesy transformace, privatizace a restituace).

Dotace také přispívají k větší intenzifikaci zemědělství v příznivých oblastech, stejně jako k útlumu zemědělské výroby v méně příznivých oblastech, což je na jednu stranu jev pozitivní, při hlubším pohledu je však patrné, že tento trend může přispívat k degradaci životního prostředí v příznivých oblastech a často k pustnutí krajiny v méně příznivých oblastech.

Dopady společné zemědělské politiky na zemědělství – výsledky dotazníkového šetření

Nejvýraznější dopady SZP, které vzešly z výsledků dotazníkového šetření mezi zemědělskými subjekty v kraji Vysočina a které slouží jako východisko pro návrh možností rozvoje zemědělství a venkova v kraji, jsou uvedeny níže. Tyto výsledky lze zobecnit na celou Českou republiku, přičemž v jednotlivých krajích se mohou vyskytovat i další specifické dopady, které vyplývají z charakteru zemědělské výroby, která je ovlivněna celou řadou faktorů (přírodní, historické, sociální...).

Pozitiva SZP v kraji Vysočina plynoucí z dotazníkového šetření:

- zapojení do SZP pomohlo zemědělskému podnikání především pomocí nárůstu finančních prostředků. Pro některé zemědělce je pozitivem otevření trhu a nové možnosti rozvoje,
- dotační programy umožňují zemědělcům investovat do zemědělského majetku (nákup strojů, rekonstrukce nebo výstavba objektů), ale také na poradenství.

Negativní dopady:

- nerovné platby ve starých a nových členských zemích EU,
- ceny vstupů a výstupů – dramatický pokles cen produktů zemědělské výroby (brambory, mléko),
- výrazné snížení intenzity chovu skotu i prasat (index změny 2003–09 u chovu prasat v kraji činí 81,3; u skotu 93,0) => pokud se výrazně nezmění podmínky pro živočišnou výrobu, lze očekávat stále větší posun k rostlinné výrobě, která zůstává zatím v rámci EU konkurenceschopná a jejíž produkty lze využít např. i k energetickým účelům,
- většina zemědělců není schopna hospodařit bez pravidelných dotací (platby SAPS, Top-Up, LFA, AEO) => avšak hospodářské výsledky zemědělských podniků se po vstupu do EU zlepšily,
- omezení daná z EU (kvóty, hygienické normy, legislativa),

- nízká ochrana domácího trhu s agrárními produkty,
- administrativní zátěž,
- po vstupu ČR do EU začala druhá vlna vzniku zemědělských brownfields.

Neutrální vliv SZP:

- rozloha osevních ploch zůstává téměř neměnná, avšak tržby nižší a náklady vyšší. Ani struktura rostlinné výroby v kraji Vysočina se po vstupu ČR do EU příliš nezměnila – strukturu osevních ploch výrazně ovlivňují výkupní ceny i dotační systémy,
- přes mírné snížení procenta zornění zůstává i po vstupu do EU velmi vysoké,
- role zemědělců v údržbě krajiny a rozvoji venkova je velmi důležitá (produkce potravin, údržba krajiny, zachování pracovních míst, ekonomika venkova),
- vstup do EU neměl na pokles zaměstnanosti téměř žádný vliv. Snižování počtu zaměstnanců by probíhalo i bez vlivu SZP. Se snižováním počtu zaměstnanců roste produktivita práce v zemědělství,
- diverzifikace činností má značné rezervy, výjimkou je rozvoj bioplynových stanic,
- vznik Agentur pro zemědělství a venkova v roce 2008 (součást Celostátní sítě pro rozvoj venkova; jedním z úkolů je monitoring a poradenská činnost při realizaci PRV),
- problém koupit/pronajmout si půdu.

Možnosti rozvoje zemědělství

Možnosti rozvoje zemědělství musí vycházet z analýzy současného stavu agrárního sektoru a jeho vývoje.

Při hodnocení zemědělství v kraji Vysočina je potřeba přihlídnout především ke zhoršeným podmínkám pro zemědělskou výrobu, které předurčuje poloha Českomoravské vrchoviny. Je také nutné respektovat specifika kraje a možnosti jednotlivých subjektů k rozvoji. V potaz musí být brát také nejdůležitější vliv projevující se v České republice v posledním desetiletí, a tím je právě vliv společné zemědělské politiky EU (dále pouze SZP).

Konkurenceschopnost zemědělství

Z fyzicko-geografické charakteristiky kraje Vysočina vyplývá, že na většině území kraje nejsou optimální podmínky pro zemědělskou výrobu. V rámci ČR patří hektarové výnosy zemědělských plodin v kraji k nejnižším, přesto však na rozdíl od ostatních krajů dlouhodobě stabilním. Také při srovnání s vybranými regiony EU (tab. 1), u kterých lze očekávat srovnatelné nebo horší přírodní podmínky, je patrné, že region Jihovýchod

je v hektarových výnosech srovnatelný pouze s regionem nacházejícím se ve Švédsku.

Důvody nižší produkce v kraji (i v celé ČR) jsou kromě nepříznivých podmínek i další, a to např. nevhodné osevní postupy, kdy zemědělci neúměrně vyčerpávají půdy a ponechávají tím i prostor zvýšené erozní činnosti. Na hnojení a zvyšování kvality půdy se již od 90. let nedostává potřebných finančních obnosů.

Pokud se výše uvedená fakta vezmou v úvahu i v souvislosti s tím, že český zemědělec dostává nižší dotace než zemědělec v EU-15, je snaha zemědělských subjektů (nejen z kraje Vysočina) obstát v konkurenci celé EU-27 velmi obtížná. Výhodiskem však není další snižování produkčních kapacit. To by z pohledu České republiky i samotného kraje vedlo k ještě nižší konkurenci na trhu, růstu spotřebitelských cen a postupnému zániku českého agrárního sektoru. Z tohoto důvodu je nutné zaměřit se na produkci kvalitních produktů, které mají šanci uplatnění na trhu.

V neúrodnějších oblastech je významné přiměřeně podporovat (v rámci ekologických a produkčních limitů) intenzivní zemědělskou výrobu a případné produkční přebytky směřovat na nepotravinářské využití. V marginálních oblastech s výrazně nepříznivými podmínkami pro zemědělství je naopak třeba klást důraz na rozvoj lesnictví a zemědělství podporovat zejména v jeho krajinotvorných činnostech, udržujících kulturnost krajiny. V oblastech přechodných je významné podporovat účelnou zemědělskou výrobu s přednostním využitím existujících trvalých travních porostů pro chov polygastrických zvířat. Přitom se však musí dbát i na udržení zaměstnanosti na venkově a na zabezpečení všeobecné péče o krajinu stejně jako na zvyšování kvality výrobků a jejich konkurenceschopnosti.

Pro zvýšení konkurenceschopnosti zemědělství, lesnictví a zpracovatelského průmyslu jsou podle Programu rozvoje kraje Vysočina a jeho aktualizace z roku 2009 zásadním problémem obchodní vazby a informační služby. I tento fakt lze zobecnit na celou Českou republiku. Jednou ze zásadních podmínek dalšího rozvoje je tak podpora rozvoje komoditních odbytových center ve vazbě na účelové struktury vznikající v rámci podnikatelské sféry, rozvoj poradenství, odborného školství a vzdělávání v oblasti venkovských a zemědělských aktivit. Na tyto aktivity přirozeně navazuje organizace výroby, finalizující venkovské produkty, prohloubení marketingu a propagace a doprovodné služby.

Diverzifikace aktivit

Diverzifikací je myšlen záměr farmáře realizovat novou podnikatelskou aktivitu, ve které vidí ziskovou příležitost a umožňuje

Tabulka 1 Hektarové výnosy vybraných komodit rostlinné výroby

	Obiloviny (6)	Pšenice (7)	Žito (8)	Ječmen (9)	Kukuřice (10)	Brambory (11)	Olejnin (12)
Jihovýchod* (1)	5,4	5,6	4,8	4,5	7,5	21,0	2,4
Střední Slovensko (2)	4,2	4,2	3,3	3,3	7,3	14,2	2,3
Közép-Dunántúl (3)	6,2	5,1	3,0	4,4	8,0	26,9	2,8
Manner-Suomi (4)	3,4	3,6	2,5	3,5	–	25,9	1,4
Södra Sverige (5)	5,3	6,0	6,4	4,4	–	33,8	3,2

Pramen: Eurostat

Source: Eurostat

* Region Jihovýchod se skládá z krajů Vysočina a Jihomoravského (Eurostat za zemědělství neuvádí data za nižší administrativní jednotky), přičemž Jihomoravský má u většiny plodin vyšší hektarové výnosy než kraj Vysočina, a to především z důvodu příznivějších fyzicko-geografických podmínek pro zemědělskou výrobu. Srovnání bylo provedeno i dalšími evropskými regiony a je nutné konstatovat, že v hektarových výnosech není region Jihovýchod absolutně srovnatelný se zeměmi EU-15. Na podobné úrovni se nachází pouze Slovensko, Švédsko či některé regiony Polska. Nižší hodnoty vykazují např. Rumunsko, Bulharsko či Finsko.

Table 1 Yields of selected crops in ha

(1) Region Southeast (Czech Republic), (2) Region Central Slovakia, (3) Region Közép-Dunántúl (Hungary), (4) Region Manner-Suomi (Finland), (5) Region Södra Sverige (Sweden), (6) cereals, (7) wheat, (8) rye, (9) barley, (10) corn, (11) potatoes, (12) oilseeds

tak pohlížet na farmáře jako na podnikatele. Je tedy motivován hledat jinou oblast užití výrobních faktorů s vyšší potenciální hodnotou mezního produktu, avšak má zde komplikovanější situaci v tom, že hledá pouze takové ziskové příležitosti, u kterých může efektivně využít již existujících, resp. vlastních výrobních faktorů, které byly nesprávně původně alokovány do zemědělské výroby, nebo jejichž současné využití v zemědělské výrobě nepřináší farmářovi zisk (Hron a i., 2008). Tyto aktivity vždy vyžadují výdaje na pořízení výrobních faktorů a ze strany realizátora také nové znalosti a zkušenosti a schopnost řídit proces výroby, ve kterém dosud nepodnikal. Osvědčovat tak bude své podnikatelské a manažerské schopnosti.

Mezi možnosti diverzifikace činností na venkově patří:

A) Zemědělská diverzifikace

1. Nekonvenční produkce:
  - rostlinná výroba: Iněné semeno, triticales, fenykl, mák, květiny....,
  - živočišná produkce: chov jelenovitých, chov koní, pštrosů....,
  - ekologické zemědělství.
2. Lesnictví: pěstování, těžba a zpracování dřeva, pěstování rychle rostoucích energetických dřevin, rekreační využití lesa, údržba chráněných oblastí
3. Poskytování zemědělských služeb:
  - pro zemědělské podnikatele,
  - pro nezemědělské podnikatele a jednotlivce, obce (odkliz sněhu, údržba komunikací).

B) Strukturní diverzifikace

1. Přidávání hodnoty zemědělským produktům:
  - přímý prodej produkce: prodej ze dvora, faremní obchod, prodej rozvozem k zákazníkovi,
  - zpracováním produkce: zpracováním zemědělské produkce a výroba potravinářské produkce, speciální balení,
  - prodej vlny, kůže atd.
2. Cestovní ruch:
  - ubytování – místa pro kempování a karavany, bed & breakfast, stravování na farmě,
  - rekreační aktivity – občerstvení na farmě, demonstrace/dny otevřených dveří, faremní zoo, centrum řemesel, naučné stezky, venkovské parky,
  - sportovní aktivity – střelba, motosport, hipoaktivity, válečné a bojové hry,
  - kombinace předešlých.

C) Pasivní diverzifikace

- pronájem budov, pronájem pozemků.

Ne všechny uvedené příklady lze aplikovat při diverzifikaci aktivit v kraji Vysočina. Jak již bylo zmíněno, je nutné brát v potaz konkrétní podmínky a možnosti jednotlivých subjektů pro rozvoj a také posunout myšlení zemědělců od pouhého producenta plodin a správce krajiny k podnikateli. Toto vnímání je však v českých podmínkách, a to i v kraji Vysočina, zatím problematické. Zemědělské subjekty nepůsobí jako (i)novátoři a hůře přijímají nové myšlenky.

Kromě výše uvedených jsou další možnosti rozvoje zemědělství v kraji následující:

- Orientace na místní/regionální produkty a značení výrobků – využít příležitosti, které nabízejí nové přístupy, technologie a inovace, tak aby vyhověly vyvíjející se tržní poptávce v Evropě i na celém světě.

- Přidružená výroba (velmi široká škála možností).
- Alternativní zdroje energií – současný trend využití zemědělské produkce.
- Přímé zpracování produktu v zemědělském podniku.
- Využití zemědělských brownfields – obvykle považovány za negativní prvek, ovšem vybrané objekty nabízí možnosti pro příchod nových investic (Svobodová a Věžník, 2009).
- Vstup zahraničního kapitálu.

Pro diverzifikaci aktivit je nutné stavět na tradičních dovednostech. Zmíněná odvětví a činnosti mohou začít v kraji růst a nabízet příležitosti jak pro diverzifikaci zemědělských podniků v rámci činností jiných než zemědělských, tak pro rozvoj mikro-podniků v rámci širšího hospodářství venkova.

V souvislosti s rozvojem nových aktivit je však podle Pavlíkové a kol. (2009) nutná odborná příprava mladých lidí, co se týče dovedností potřebných pro diverzifikaci místního hospodářství, podpora přijímání a šíření informačních a komunikačních technologií, rozvoj poskytování a inovačního používání obnovitelných zdrojů energie a také zkvalitňování místní infrastruktury, která může hrát velmi důležitou úlohu při spojování významných investic ze strukturálních fondů s místními strategiemi diverzifikace a rozvoje potenciálu. Integrované iniciativy, které spojují diverzifikaci, zakládání podniků, investice do kulturního dědictví, infrastrukturu pro místní služby a renovaci, mohou přispět ke zlepšení jak hospodářských vyhlídek, tak kvality života.

Rozvoj venkova

Již od 80. let existují snahy formulovat přijatelné alternativy, jak dále rozvíjet jednotlivé nástroje zemědělské politiky v rámci Evropy, ale i ve světě. Implementace tzv. „druhé pilíře“ SZP je dosavadním vyvrcholením tohoto procesu, přičemž není pochybnosti o tom, že agrární politika se musí rozvíjet o další aktivity (Pěluha, 2006).

Zemědělství zůstává jednou z dominantních aktivit na venkově, avšak podle Neméthové (2009) je vliv zemědělství na rozvoj venkova značně diferencovaný. V minulosti byl zemědělský podnik v obci určitým stabilizátorem činností a aktivit pro celou obec. Jeho zázemí bylo i zázemím obce a s rozkvětem zemědělského podniku rostl i význam obce. Současný stav se však negativně podepisuje i na zemědělských podnicích, kterým chybí finanční prostředky, a proto omezují i činnosti pro obec a jejich neziskové organizace. Lze také říci, že částečně negativní vliv na spolupráci mezi obcí a zemědělským podnikem má i to, pokud nově zvolené orgány žijí mimo obec. Jejich vazba je tak výrazně snížena. Větší vliv zemědělství na venkov se však stále projevuje v okrajových regionech vzdálených od městských ekonomických center, které charakterizuje nedostatečný ekonomický rozvoj, nerozvinutá infrastruktura, přestárle obyvatelstvo s nižší vzdělanostní úrovní a pod.

Základní iniciativou pro rozvoj venkova, která vznikla v EU již na počátku 90. let, je iniciativa společenství LEADER. Ta umožňuje realizaci unijních programů a opatření zaměřených na rozvoj venkovských regionů prostřednictvím místních iniciativ – místních akčních skupin (MAS). Realizace programu založeného na této iniciativě se v praxi velmi osvědčila a je vysoce efektivním nástrojem pro trvale udržitelný rozvoj venkovských oblastí. V ČR měla tato iniciativa několik podob a byla realizována prostřednictvím různých programů (Leader ČR, Leader +), v období 2007 – 2013 jsou projekty místních akčních skupin podporovány v rámci Programu rozvoje venkova – osy 4 (Leader).

V kraji Vysočina působí 16 místních akčních skupin, které svými aktivitami přispívají k rozvoji venkova. Zapojení zemědělců se sídlem ve venkovských obcích do místních akčních sku-

pin není v kraji Vysočina zatím příliš rozvinuté. O existenci MAS ve svém regionu ví pouze 14 z dotázaných podniků právnických (PPO), z toho 6 je členem. U podniků fyzických osob (PFO) je povědomí o činnosti MAS ještě nižší – pouze 4 dotázaní vědí o existenci a činnosti MAS ve svém okolí. Přitom zájem o zapojení do činnosti MAS je jak u PPO tak i u PFO relativně velký – 14 PPO a 17 PFO by mělo zájem vstoupit do MAS, avšak nemají dostatek informací o činnosti MAS.

Přítom spolupráce je jedním z nejdůležitějších faktorů rozvoje venkova. Významná je jak spolupráce zemědělců navzájem, tak spolupráce s dalšími subjekty, které se angažují v rozvoji agrárního sektoru či v rozvoji venkova. Důležité jsou především vazby na dodavatele a odběratele produktů, na potravinářský průmysl. Opomenuty však nesmí být vazby na obec, již zmíněnou místní akční skupinu či další podnikatele v regionu. Spolupráce všech subjektů může být pro zapojené subjekty konkurenční výhodou – dochází k přenosu informací, výměně zkušeností, lze sdílet zemědělské stroje (zemědělci vzájemně, či je poskytovat obci), zapojení do MAS může přinést rozvoj nejen regionu, ale také samotným zúčastněným subjektům.

Kromě tradiční spolupráce, která probíhala již před vstupem do EU, např. s Agrární komorou či jinými organizacemi sdružujícími zemědělské subjekty (Asociace soukromých zemědělců, Svaz marginálních oblastí, Český svaz chovatelů masného skotu...), vznikly v roce 2008 Agentury pro zemědělství a venkova. Tyto Agentury jsou součástí Celostátní sítě pro rozvoj venkova a jejich úkolem je ve vztahu k zemědělství především monitoring a poradenská činnost při realizaci PRV. Významná spolupráce může nastat mezi zemědělci a krajskými informačními střediskami (informace o dotačních titulech, nových předpisech, seminářích a dalších akcích spojených se zemědělstvím), Lesy ČR, vodohospodářskou správou, orgány ochrany přírody, veterinární správou, školami obnovy venkova, obcemi, dobrovolnými svazky obcí či ostatními (i nezemědělskými) podnikateli.

Závěr

Česká republika prošla po vstupu do EU mnoha změnami. Vývoj se intenzivněji odehrává na pozadí globalizace, která na jedné straně sjednocuje výrobní a spotřební vzorce, na straně druhé koncentruje rozhodovací proces do několika málo evropských či světových center. Česká ekonomika byla otevřena mezinárodní konkurenci.

Přijetí společné zemědělské politiky EU přineslo řadu změn českému zemědělství – ať už ve struktuře využívání zemědělské půdy, ve struktuře pěstovaných plodin a chovaných zvířat nebo zásahům do přirozeného rozvoje venkova. Kromě zvýšení toku financí k zemědělským subjektům lze však považovat většinu změn pro vývoj zemědělství za negativní, a to především nerovné podmínky pro české zemědělce a důsledky z nich plynoucí. Avšak ani zvýšení příjmů zemědělců není jednoznačně pozitivní, neboť přináší také závislost zemědělců na přidělených financích. České zemědělství se tak zdá být spíše než trhem regulováno dotačními politikami.

V kraji Vysočina, který je pro zemědělskou výrobu krajem tradičním – a nejen zde, byl vstup do EU také velkým zlomem, a to nejen díky následnému snižování stavu hospodářských zvířat (přestože nebylo tak výrazné jako v jiných krajích České republiky), ale i v rozvoji venkova. Zemědělství totiž neplní pouze roli producenta potravin, ale také udržuje venkov venkovem – především vzhledem krajiny, nabízí práci pro místní obyvatele, důležité jsou vazby na potravinářský průmysl...

A tak přesto, že v zemědělství v kraji Vysočina je podle aktuálních výsledků (1. čtvrtletí 2010) Výběrového šetření sil v kraji Vysočina zaměstnáno pouze 7,2 % ekonomicky aktivní-

ho obyvatelstva (což je však nejvyšší hodnota ze všech krajů), v přidružených výrobcích a potravinářském průmyslu se jedná o více než 10 %. Významným faktem pro kraj Vysočina je také to, že i přes negativní vlivy SZP si udržuje v rámci České republiky přední pozice v produkci brambor, pšenice, řepky i např. Inu a také ve stavech skotu a prasat. Zemědělství tak musí být i nadále považováno za významné odvětví národního hospodářství a dopřána mu podle toho odpovídající pozornost a podpora. V opačném případě by tak kraj Vysočina mohl být ohrožen nejen z hlediska ztráty silné pozice v zemědělské výrobě, ale také ve zvýšení nezaměstnanosti, údržbě krajiny nebo dalším odchodem obyvatel z venkovských obcí do měst, což by mohlo mít celkové negativní dopady na sociální, ekonomické i environmentální prostředí kraje Vysočina.

Souhrn

Česká republika svým vstupem do EU v roce 2004 přijala i podmínky společné zemědělské politiky. Dopady SZP na zemědělství ČR jsou mnohé, a to jak pozitivní, tak i negativní – což dokazují výsledky dotazníkového šetření v kraji Vysočina mezi podniky právnických i fyzických osob. Pozitivní dopady lze spatřovat především v nárůstu finančních zdrojů pro zemědělce (přestože nejsou tak vysoké jako pro „staré“ členské státy EU), ovšem to je spojeno např. s vyššími nároky na administrativu. Nejmarkantnějším projevem SZP je útlum zejména živočišné výroby. Tato situace staví zemědělce nejen v kraji Vysočina, což je tradiční oblast chovu skotu, do obtížné pozice a jsou nuceni hledat alternativní cesty hospodaření a rozvoje. Jednou z cest je snaha o zvýšení konkurenceschopnosti zemědělství – ať už se jedná o marketingové akce či hledání inovativních postupů v zemědělské výrobě. Velkou možností, a dosud příliš nevyužívanou, je diverzifikace aktivit. Třetí cestou, kterou společná zemědělská politika nabízí je větší důraz na rozvoj venkova. Společná zemědělská politika EU – a tím i zemědělství v regionech České republiky – je však v současné době konfrontována celou řadou výzev, které budou mít zásadní vliv na směřování zemědělství v následujících letech.

Klíčová slova: společná zemědělská politika EU, kraj Vysočina, rostlinná a živočišná výroba, dotace

Literatura

- BEČVÁŘOVÁ, V. a kol. Vývoj českého zemědělství v evropském kontextu. Brno : MZLU, 2008, 62 s. ISBN 978-80-7375-255-2.
- BIČÍK, I. – JANČÁK, V. 2001. Czech Agriculture after 1990. Geografie – Sborník ČGS, roč. 106, 2001, č. 4, s. 209 – 221. ISSN 1212-0014.
- BIČÍK, I. – JANČÁK, V. 2003. The changes of rural space of Czechia in the period of transformation 1990 – 2005. In: Acta Universitatis Carolinae 2003 geographica, vol. 1, 2003, p. 11 – 20.
- Český statistický úřad. URL <<http://www.czso.cz>>
- Eurostat. URL <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>>
- GEČÍKOVÁ, I. Postavenie poľnohospodárskych podnikov v procese rozvoja vidieka. In: Acta regionalia et environmentalia, roč. 5, 2008, č. 1, s. 20 – 23. ISSN 1336-9253.
- GRIGG, D. B. An Introduction to Agricultural Geography. 2. vyd., London: Routledge, 1995, 217 p. ISBN 0-203-41927-8.
- HRON, J. – ŠTŮSEK, J. – ARNOŠT, M. – HUML, J. – PLATINOVÁ-VORLÍČKOVÁ, L. 2008. Možnosti využití diverzifikace pro posílení konkurenceschopnosti malých a středních zeměděl-

ských podniků v České republice. Redakčně upravená roční zpráva projektu QH71110 za rok 2008. URL <<http://www.mze-vyzkum-infobanka.cz/DownloadFile/49812.aspx>> [cit. 12. 3. 2010]

ILBERY, B. W. – BOWLER, I. R. 1998. From agricultural productivism to post-productivism. In: ILBERY, B. (ed.): The geography of rural change. Essen : Addison Wesley Longmann Limited, 1998, p. 57 – 84. ISBN 0-582-27724-8.

NEMÉTHOVÁ, J. 2009. Agropotravinárske štruktúry okresu Nitra. Nitra : UKF, 2009, 192 s. ISBN 978-80-8094-533-6.

PAVLÍKOVÁ, G. – MAŘÍKOVÁ, P. – HEROVÁ, I. 2009. Součinnost obyvatel venkova jako faktor rozvoje. In: Regionální politika v ČR: Efekty a nové výzvy. Brno : GaREP Publishing, 2009, s. 128 – 136. ISBN 978-80-904308-3-9.

PĚLUCHA, M. a i. 2006. Rozvoj venkova v programovacím období 2007 – 2013 v kontextu reformu SZP EU. Praha : IREAS, Institut pro strukturální politiku, o.p.s., 2006, 162 s. ISBN 80-86684-42-3.

Program rozvoje kraje Vysočina – Profil kraje Vysočina. 2009. Krajský úřad kraje Vysočina, Jihlava.

ROBINSON, G. M. 2004. Geographies of Agriculture. Globalisation, Restructuring and Sustainability. Essen: Pearson Education Limited, 2004. 331 p. ISBN 0582356628.

Státní zemědělský intervenční fond. URL <<http://www.szif.cz>>

SVOBODOVÁ, H. 2010. Dopady společné zemědělské politiky EU na možnosti rozvoje zemědělství v kraji Vysočina (disertační práce). Brno : Geografický ústav PŘF MU, 2010, 142 s.

SVOBODOVÁ, H. – VĚŽNÍK, A. 2008. Dopady SZP EU na stav a možný rozvoj zemědělství v mikroregionu Hrotovicko. Geografické informace. Nitra : UKF, roč. 12, 2008, č. 1, s. 151 – 157. ISSN 1337-9453.

SVOBODOVÁ, H. – VĚŽNÍK, A. 2009. To the problems of agricultural brownfields in the Czech Republic, case study of the Vysočina region. Agricultural Economics, Praha : Česká akademie zemědělských věd, roč. 55, 2009, č. 11, s. 550 – 556. ISSN 0139-570X.

Vývoj ploch osevů vybraných zemědělských plodin. Praha : ČSÚ.

Kontaktná adresa:

RNDr. Hana Svobodová, Ph.D., Katedra geografie, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita, Poříčí 7, 603 00 Brno, Česká republika, 67632, e-mail: 67632@mail.muni.cz

Acta regionalia et environmentalica 1
Nitra, Slovaca Universitas Agriculturae Nitriae, 2011, s. 21–28

FINANCOVANIE ROZVOJA OBCÍ Z PROGRAMU ROZVOJA VIDIEKA SR 2007 – 2013 Z POHLADU FINANČNÝCH ALOKÁCIÍ NA ÚROVNI NUTS III

FINANCING OF RURAL DEVELOPMENT FROM THE RURAL DEVELOPMENT PROGRAMME OF THE SLOVAK REPUBLIC 2007 – 2013 ACCORDING TO FINANCIAL ALLOCATIONS AT NUTS III LEVEL

Viera GÁBRŠOVÁ

Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

The priorities of the Rural Development Programme of the Slovak Republic 2007 – 2013 concerning the improvement of rural life quality and rural settlement sustainability include the support for creation of new job opportunities, diversification of economic activities and renewal and development of rural infrastructure. These goals are reflected in the measures included under Measure 3.4 Village renewal and development, development of amenities and services consisting of Measure 3.4.1 Basic services for the rural inhabitants and Measure 3.4.2 Village renewal and development. Rural settlements which are not included in the growth poles and are eligible under the Convergence Objective are considered to be eligible applicants for both measures examined. The paper aims to inspect measures included in Measure 3.4 Village renewal and development, development of amenities and services of the Rural Development Programme of the Slovak Republic 2007 – 2013 from the viewpoint of regional structure and financial allocation according to the administrative units at NUTS III level. Furthermore, it aims to investigate and evaluate the opinions of the applicants concerning the transparency of the application assessment process.

Key words: Rural Development Programme, measure, village, expenditures, assessment

Na Slovensku je rozloha vidieckych regiónov až 95,8% celkovej rozlohy územia, kde žije viac než polovica obyvateľstva (88,8%). Vidiecke regióny zabezpečujú na Slovensku 81,1% zamestnanosti (DGA, Report 2009). Aj preto je charakteristikou črtou sídelnej štruktúry SR prevaha vidieckych obcí nad mestami. Ekonomická situácia vidieka je v súčasnosti v značnej miere závislá od technickej a sociálnej infraštruktúry vidieckych obcí (Buchta, 2010). Preto sme sa v predkladanjej vedeckej štúdiu zamerali na opatrenia PRV SR 2007 – 2013, ktorých cieľovou skupinou sú obce mimo pólov rastu.

Členenie obcí podľa zaradenia do pólov rastu alebo mimo nich sa v praxi používa pre určenie oprávnenosti žiadateľa čer-

pať finančné prostriedky z fondov EÚ. Obce mimo Bratislavského kraja na území SR sú v súvislosti s princípom územnej koncentrácie v Národnom strategickom referenčnom rámci na roky 2007 – 2013 rozdelené do skupín podľa významu ich lokalizácie v sídelnom systéme. Rozdelenie obcí je výsledkom konsenzu zainteresovaných sektorových ministerstiev, regionálnych samospráv a zástupcov subjektov združujúcich miestne samosprávy mimovládneho sektora. Tieto skupiny tvoria inovačné póly rastu (78 obcí) a kohézne póly rastu (858 obcí). Ďalšiu skupinu tvoria obce, ktoré nie sú pólmi rastu v záujmovom území pólov rastu (393) a obce, ktoré nie sú pólmi rastu mimo záujmového územia inovačných pólov rastu (1489). Vychádzajúc

z vyššie uvedeného členenia obcí podľa významu a ich lokalizácie mimo Bratislavského kraja je zrejmé, že 14% z celkového počtu obcí tvoria obce, ktoré nie sú pólmi rastu v záujmovom území a viac než polovicu (53%) tvoria obce, ktoré nie sú pólmi rastu mimo záujmového územia inovačných pólů rastu. Kohézne a inovačné póly rastu tvoria spolu 33% (vlastné spracovanie podľa „Metodický prístup a kritériá pre výber inovačných a kohéznych pólů rastu, 2007).

Obce v programovom období 2007 – 2013 sa môžu uchádzať o finančné prostriedky buď z Programu rozvoja vidieka SR 2007 – 2013 (ďalej „PRV SR 2007 – 2013), alebo Regionálneho operačného programu (ďalej „ROP“). Stanovujú sa tak demarkačné línie, ktoré zabezpečujú, aby jeden žiadateľ bol oprávnený čerpať iba z jedného programu. Obce, ktoré nie sú pólmi rastu v záujmovom území a obce, ktoré nie sú pólmi rastu mimo záujmového územia inovačných pólů rastu, spolu 67% obcí z celkového počtu obcí mimo Bratislavského kraja, sú oprávnené čerpať finančné prostriedky z PRV SR 2007 – 2013. Zvyšných 33% tvoria obce, ktoré v zmysle stanovených demarkačných línií sú oprávnené čerpať finančné prostriedky z ROP. V prvých kolách výziev na predkladanie žiadostí využilo v rámci opatrenia 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo a opatrenia 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí možnosť čerpať finančné prostriedky z PRV SR 2007 – 2013 55% obcí z celkového počtu oprávnených obcí (vlastné spracovanie podľa „Zoznam pólů rastu“ zverejnený na <http://www.ropka.sk/dokumenty-na-stiahnutie>, 2010).

Medzi priority PRV SR 2007 – 2013 v oblasti zlepšenia kvality života na vidieku a udržania osídlenia vidieka patrí podpora vytvárania pracovných príležitostí, diverzifikácia hospodárskych činností ako aj obnova a rozvoj infraštruktúry obcí. Tento cieľ sa premieta do rozvojovej osi III, v rámci ktorej je skupina opatrení 3.4 „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“, ktorú tvoria opatrenie 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo a opatrenie 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí. Oprávnenými žiadateľmi pre obe skúmané opatrenia sú obce nezaradené do pólů rastu a zároveň patriace do oblastí cieľa konvergencia. Ide o regióny: Západné Slovensko (Nitriansky, Trenčiansky a Trnavský kraj), Stredné Slovensko (Banskobystrický a Žilinský kraj) a Východné Slovensko (Košický a Prešovský kraj). Na Bratislavský kraj sa nevzťahujú opatrenia 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo a 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí.

Za silné stránky vidieckych obcí sa považuje existencia rozvinutých sídiel, existencia kultúrohistorických pamiatok, rozvinutý folklór a miestna kultúra, hustota malých a stredných sídiel so zachovanými prvkami národnej, regionálnej a ľudovej kultúry. Medzi príležitosti patrí zvyšovanie počtu návštevníkov vidieckych regiónov, aktivizácia miestneho obyvateľstva, vytváranie nových pracovných príležitostí. Slabé stránky a ohrozenia sú nedostatočná technická infraštruktúra väčšiny vidieckych sídiel, sociálna izolácia vidieka, nízka konkurencieschopnosť vidieckej ekonomiky, nedostatočne vybudovaná infraštruktúra pre podnikanie na vidieku. Analýza SWOT, ktorá je súčasťou PRV SR 2007 – 2013 (s. 179) je premietnutá do cieľa skupiny opatrení 3.4 Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb, ktorého znenie je nasledovné: „zlepšenie základných služieb a rozvoj investícií a tým zabezpečenie vyššej atraktivity vidieckych oblastí, zlepšenie kvality života vo vidieckych oblastiach“. V rámci predloženej state analyzujeme skupinu opatrení 3.4 „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“ Programu rozvoja vidieka SR 2007 – 2013 z hľadiska regionálnej štruktúry a finančnej alokácie žiadostí na úrovni NUTS III. Vyhodnotili sme aj názor žiadateľov na jednoznačnosť stanovených bodovacích kritérií a transparentnosť hodnotenia žiadostí.

Materiál a metódy

Vedeckým cieľom predloženej state je analýza skupiny opatrení 3.4 „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“ Programu rozvoja vidieka SR 2007 – 2013 z hľadiska priestorovej alokácie finančných prostriedkov a vyhodnotenie názorov žiadateľov na transparentnosť hodnotenia žiadostí. Vo vedeckej stati predkladáme výsledky primárneho a sekundárneho výskumu. Východiskom primárneho výskumu bolo skúmanie názoru žiadateľov na transparentnosť hodnotenia ich žiadostí v zmysle stanovených bodovacích kritérií. Použili sme metódu opytovania (dotazník adresovaný obciam, ktoré sú pripravené na podpis zmluvy o poskytnutí nenávratného finančného príspevku). V rámci sekundárneho výskumu sme skúmali dostupné dokumenty, programy a príručky. Sekundárny výskum interných materiálov PPA spočíva v analýze skupiny opatrení 3.4 „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“ z hľadiska počtu schválených, neschválených žiadostí a žiadostí vo fáze riešenia, z hľadiska výšky oprávnených výdavkov žiadostí, ako aj z hľadiska počtu prijatých žiadostí podľa regiónov na úrovni NUTS III.

V záujme naplnenia stanoveného vedeckého cieľa sme použili viaceré vedecké metódy (metódu analýzy, syntézy, abstrakcie, indukcie a dedukcie), ktorých použitie sa vzájomne prelína. Pri spracovaní výsledkov sekundárneho výskumu sme použili popisnú štatistiku, pretože máme k dispozícii informácie o celom výberovom súbore. Na spracovanie údajov sme použili program Microsoft Excel, pri prezentácii výsledkov výskumu sme využili predovšetkým grafické zobrazenie.

Výsledky a diskusia

Pre opatrenia skupiny 3.4 „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“ sú oblasť podpory, oprávnenosť žiadateľa, druh podpory, typ investície, intenzita pomoci a poskytovanie záloh pre konečných prijímateľov rovnako nastavené (tabuľka 1). Skúmané opatrenia sa líšia vyčleneným objemom finančných prostriedkov a oprávnenosťou aktivít, resp. typom podporených aktivít.

Regionálna štruktúra žiadostí na úrovni NUTS III

Žiadosti v rámci skupiny opatrení 3.4 „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“ sa prijímali na siedmich regionálnych pracoviskách Pôdohospodárskej platobnej agentúry (ďalej „PPA“). Pôsobnosť regionálnych pracovísk, na ktorých bolo možné prijímať žiadosti sa zhoduje s regiónmi na úrovni NUTS III.

K poslednému dňu výzvy na predkladanie žiadostí, t. j. 30. 6. 2009, bolo v rámci opatrenia 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo na regionálnych pracoviskách PPA celkovo prijatých 626 žiadostí, z toho bolo schválených 499 žiadostí (80%), 15 žiadostí (2%) bolo neschválených a 112 žiadostí (18%) je vo fáze riešenia. Počet schválených, neschválených žiadostí a žiadostí vo fáze riešenia v členení podľa regiónov na úrovni NUTS III ilustruje obrázok 1.

Hodnotili sme aj percentuálny podiel schválených, neschválených žiadostí a žiadostí vo fáze riešenia na ich celkovom počte v regiónoch na úrovni NUTS III (obrázok 2).

Z predchádzajúcej analýzy vyplýva, že v Prešovskom kraji sa prijal najvyšší počet žiadostí. Z toho bolo schválených 24 % žiadostí z celkového počtu schválených žiadostí, čo zároveň

Tabuľka 1 Prehľad podmienok opatrení skupiny 3.4 „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“

Oblasť podpory (3)	3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo (1)	3.4.2 Obnova a rozvoj obcí (2)
	Oblasti cieľa konvergencia	
Oprávnený žiadateľ (4)	⇒ obce bez štatútu mesta nezaraďené do pôľov rastu s výnimkou dohodnutého počtu obcí zahŕňajúcich rómske osídlenia, ktoré budú riešené v rámci ROP	
Číslo výzvy (5)	⇒ 2009/PRV/09	⇒ 2009/PRV/10
Trvanie výzvy (6)	⇒ 2. 1. 2009 – 30. 6. 2009	⇒ 2. 1. 2009 – 30. 6. 2009
Vyčlenený objem fin. prostriedkov (7)	⇒ 45% z celkového plánovaného objemu na opatrenia skupiny 3.4	⇒ 55% z celkového plánovaného objemu na opatrenia skupiny 3.4
Oprávnené aktivity (8)	⇒ rekonštrukcia a modernizácia rekreačných zón ⇒ výstavba, rekonštrukcia a modernizácia detských a športových ihrísk (vrátane krytých a zázemí týchto ihrísk), tržníc (vrátane krytých), autobusových zastávok a pod., (napr. obecných rozhlasov) ⇒ výstavba, rekonštrukcia a modernizácia obecných stavieb (napr. obecný úrad, kultúrny dom, dom smútku) a objektov spoločenského významu (napr. amfiteátre) vrátane ich okolia	⇒ výstavba, rekonštrukcia a modernizácia vodovodov a kanalizácie (vrátane ČOV – zákon 442/2002 Z. z., § 2, ods. b) ⇒ výstavba, rekonštrukcia a modernizácia miestnych ciest, lávok, mostov ⇒ výstavba, rekonštrukcia a modernizácia chodníkov, cyklotrás, verejného osvetlenia verejných priestranstiev a parkov
Typ podporených aktivít (9)	⇒ rekonštrukcia a modernizácia miestnej infraštruktúry ⇒ rekonštrukcia a modernizácia stavieb a objektov spoločenského významu ⇒ investície do objektov podporujúcich voľno časové aktivity	⇒ výstavba, rekonštrukcia a modernizácia miestnej technickej infraštruktúry (dopravná infraštruktúra, vodohospodárska infraštruktúra a ďalšia technická infraštruktúra) ⇒ zlepšenie vzhľadu obcí (verejné priestranstvá, parky)
Druh podpory (10)	⇒ nenávratný finančný príspevok	
Typ investície (11)	⇒ nezisková	
Maximálna výška podpory (12)	⇒ maximálna výška podpory na jedného obyvateľa z verejných zdrojov na opatrenia 3.4.1 a 3.4.2 je spolu 1 000 eur a maximálna výška oprávnených výdavkov spolu za obe opatrenia je 0,75 mil. eur	
Intenzita pomoci (13)	⇒ 100 (75 % EÚ, 25 % SR)	
Poskytovanie záloh konečným prijímateľom (14)	⇒ max. do výšky 20 % zo schválených oprávnených výdavkov ⇒ podmienkou je zriadenie bankovej záruky rovnocennej alebo písomnej záruky zo strany konečného prijímateľa ⇒ možnosť opakovaného požiadania o zálohu, max. do výšky 80% zo schválených oprávnených výdavkov	
Demarkačné línie PRV vs. ROP (15)	⇒ neprekrývanie podpory medzi PRV a ROP je zabezpečené rozdelením podpory obciam podľa zaradenia do pôľov rastu. Osobitne sa tu rieši i problematika separovaných a segregovaných rómskych osídlení.	

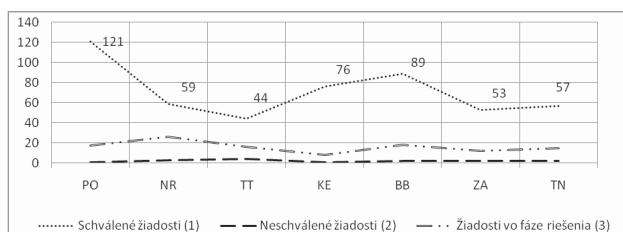
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Dodatku č. 2 k Príručke žiadateľa o poskytnutie NFP z PRV SR 2007 – 2013, zo dňa 27. októbra 2009

Source: Own adaptation according to Accessary number 2 to Applicant guide for non-returnable subsidies from RDP SR 2007 – 2013, from 27th October 2009

Table 1

Overview of requirements concerning Measure 3.4 Village renewal and development, development of amenities and services

(1) basic services for the rural inhabitants, (2) village renewal and development, (3) support area, (4) eligible applicant, (5) reference number of the call for proposals, (6) duration of the call for proposals, (7) the amount of financial resources to be allocated, (8) eligible activities, (9) type of supported activities, (10) type of support, (11) type of investment, (12) maximum support, (13) aid intensity, (14) advance payments for final recipients, (15) demarcation lines

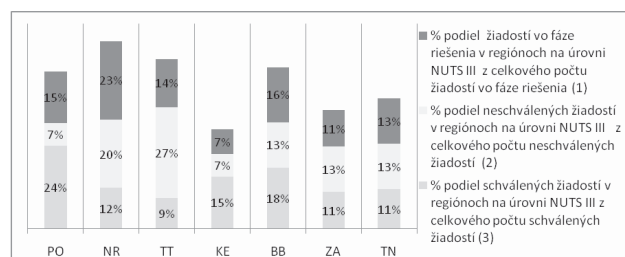
Obrázok 1 Počet jednotlivých kategórií žiadostí v členení podľa regiónov na úrovni NUTS III (opatrenie 3.4.1)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe informácií z PPA, 2010

Figure 1 Number of specific applications categories as divided according to the administrative units at NUTS III level (Measure 3.4.1)

Source: Own processing on the basis of Agricultural Paying Agency, 2010

(1) approved applications, (2) rejected applications, (3) applications still in the process of assessment

Obrázok 2 Percentuálny podiel kategórií žiadostí na ich celkovom počte v regiónoch na úrovni NUTS III (opatrenie 3.4.1)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe informácií z PPA, 2010

Figure 2 Percentage shares of different applications categories from the total number of applications in the regions at NUTS III level (Measure 3.4.1)

Source: Own processing on the basis of Agricultural Paying Agency, 2010

(1) percentage share of applications in the process of assessment in the regions at NUTS III level from the total number of applications in the process of assessment, (2) percentage share of rejected applications in the regions at NUTS III level from the total number of rejected applications, (3) percentage share of approved applications in the regions at NUTS III level from the total number of approved applications

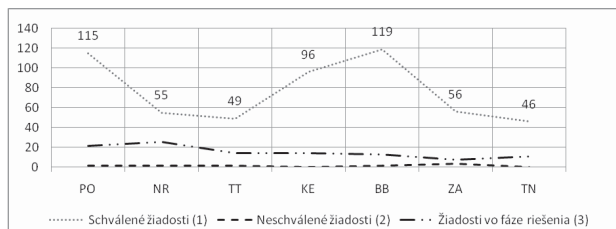
predstavuje najvyšší podiel schválených žiadostí spomedzi jednotlivých regiónov na úrovni NUTS III. Najnižší počet žiadostí bolo prijatých v Trnavskom kraji, z ktorých bolo schválených len 9 % z celkového počtu schválených žiadostí.

Pri zohľadnení percentuálneho podielu schválených žiadostí na celkovom počte schválených žiadostí v jednotlivých regiónoch sa vytvára nasledovné poradie (od najvyššieho podielu schválených žiadostí z celkového počtu schválených žiadostí): Prešovský kraj, Banskobystrický kraj, Košický kraj, Nitriansky kraj, Žilinský a Trenčiansky kraj na rovnakej úrovni a na záver je Trnavský kraj. Čo sa týka percentuálneho podielu neschválených žiadostí na celkovom počte neschválených žiadostí v jednotlivých regiónoch sa poradie mení nasledovne (od najnižšieho podielu neschválených žiadostí z celkového počtu neschválených žiadostí): Prešovský a Košický kraj na rovnakej úrovni 7%, Banskobystrický, Žilinský a Trenčiansky kraj na rovnakej úrovni 13%, Nitriansky kraj, Trnavský kraj. Určitá časť žiadostí prijatých v jednotlivých regiónoch je zaradená do kategórie žiadostí vo fáze riešenia. Tento podiel sa pohybuje od 7 % v Košickom kraji do 23 % v Nitrianskom kraji. V absolútnom vyjadrení najviac žiadostí vo fáze riešenia je v Nitrianskom kraji (26 žiadostí) a najmenej žiadostí je v Košickom kraji (8 žiadostí).

V rámci opatrenia 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí bolo k poslednému dňu výzvy na predkladanie žiadostí (30. 6. 2009) na regionálnych pracoviskách PPA celkovo prijatých 646 žiadostí, z toho bolo schválených 536 žiadostí (83%), 7 žiadostí (1%) bolo neschválených a 103 žiadostí (16%) je vo fáze riešenia. Túto situáciu v členení podľa regiónov na úrovni NUTS III zobrazuje obrázok 3.

Podobne ako v predchádzajúcej analýze sme hodnotili aj percentuálny podiel schválených, neschválených žiadostí a žiadostí vo fáze riešenia na ich celkovom počte v regiónoch na úrovni NUTS III (obrázok 4). Z analýzy vyplynulo, že v Banskobystrickom kraji bolo prijatých najviac žiadostí. Banskobystrický kraj súčasne dosahuje prvenstvo v podiele schválených žiadostí z celkového počtu schválených žiadostí. Banskobystrický kraj presiahol Prešovský kraj, ktorý dominuje v podiele schválených žiadostí v rámci opatrenia 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo, o jeden percentuálny bod. Keďže bolo v Trnavskom a Trenčianskom kraji prijatých najmenej žiadostí, bolo tu aj najmenej žiadostí schválených.

Z analýzy vyplynulo, že pri zohľadnení percentuálneho podielu schválených žiadostí na celkovom počte schválených žiadostí v jednotlivých regiónoch sa vytvára nasledovné poradie (od najvyššieho podielu schválených žiadostí na celkovom poč-

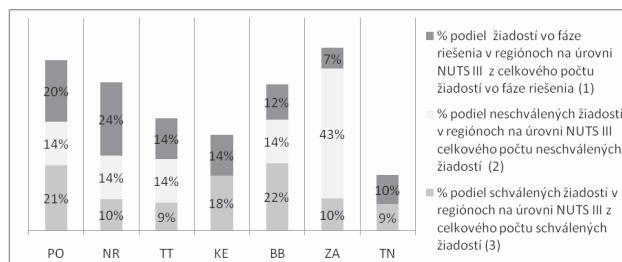
Obrázok 3 Počet jednotlivých kategórií žiadostí v členení podľa regiónov na úrovni NUTS III (opatrenie 3.4.2)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe informácií z PPA, 2010

Figure 3 Number of specific applications categories as divided according to the administrative units at NUTS III level (Measure 3.4.2)

Source: Own processing on the basis of Agricultural Paying Agency, 2010

(1) approved applications, (2) rejected applications, (3) applications still in the process of assessment

Obrázok 4 Percentuálny podiel kategórií žiadostí na ich celkovom počte v regiónoch na úrovni NUTS III (opatrenie 3.4.2)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe informácií z PPA, 2010

Figure 4 Percentage shares of different applications categories from the total number of applications in the regions at NUTS III level (Measure 3.4.2)

Source: Own processing on the basis of Agricultural Paying Agency, 2010

(1) percentage share of applications in the process of assessment in the regions at NUTS III level from the total number of applications in the process of assessment, (2) percentage share of rejected applications in the regions at NUTS III level from the total number of rejected applications, (3) percentage share of approved applications in the regions at NUTS III level from the total number of approved applications

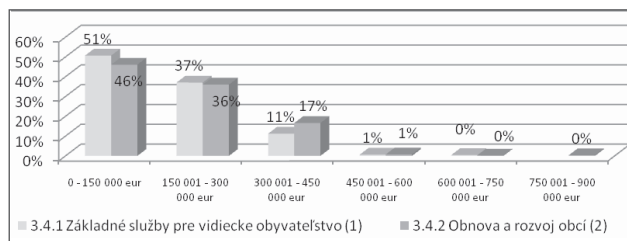
te schválených žiadostí): Banskobystrický kraj, Prešovský kraj, Košický kraj, Žilinský a Nitriansky kraj na rovnakej úrovni 10 % a na záver je Trnavský a Trenčiansky kraj na rovnakej úrovni 9 %. Čo sa týka percentuálneho podielu neschválených žiadostí na celkovom počte neschválených žiadostí v jednotlivých regiónoch sa poradie mení nasledovne (od najnižšieho podielu neschválených žiadostí na celkovom počte neschválených žiadostí): Košický a Trenčiansky kraj, kde boli schválené všetky žiadosti, Prešovský, Nitriansky, Trnavský a Banskobystrický kraj na rovnakej úrovni 14%, na záver je Žilinský kraj, kde bolo neschválených až 43 % žiadostí. Určitá časť žiadostí prijatých v jednotlivých regiónoch je zaradená do kategórie žiadostí vo fáze riešenia. Tento podiel na celkovom počte prijatých žiadostí v jednotlivých regiónoch sa pohybuje od 7 % v Žilinskom kraji do 24 % v Nitrianskom kraji. V absolútnom vyjadrení najviac žiadostí vo fáze riešenia je v Nitrianskom kraji (25 žiadostí) a najmenej žiadostí v Žilinskom kraji (7 žiadostí).

Finančné alokácie žiadostí v regiónoch úrovni NUTS III

Pre každé opatrenie je stanovená minimálna, ako aj maximálna výška oprávnených výdavkov. Pre opatrenie 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo a 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí je výška oprávnených výdavkov na 1 projekt: min. 3 000 eur a max. 3 000 000 eur pri kurze stanovenom vo výzve (prepočet: min. 101 349 Sk a max. 101 349 000 Sk). Analýza žiadostí z pohľadu výšky oprávnených výdavkov spočíva v stanovení skupín žiadostí podľa výšky oprávnených výdavkov a následnom určení početnosti v jednotlivých skupinách. Stanovili sme sedem skupín žiadostí po 150 000 eur až po maximálnu možnú výšku žiadaného nenávratného finančného príspevku. Výsledok analýzy pre skupinu opatrení 3.4. „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“ ilustruje obrázok 5.

Najväčší podiel schválených žiadostí v rámci opatrenia 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo tvoria žiadosti s celkovými oprávnenými výdavkami do 150 tis. eur (50,70%). Aj v prípade opatrenia 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí je takmer polovica schválených žiadostí (46,08%) s celkovými oprávnenými výdavkami do 150 tis. eur. Ďalšie žiadosti v intervaloch od 300 tis. eur vykazujú v porovnaní s prvými dvoma intervalmi nízke početnosti. Výsledky skúmania finančných alokácií v rámci vy-

Obrázok 5 Percentuálny podiel schválených žiadostí v jednotlivých intervaloch na celkovom počte schválených žiadostí za opatrenia 3.4.1 a 3.4.2

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe informácií z PPA, 2010

Figure 5 Percentage shares of approved applications within individual intervals from the total number of approved applications concerning the measures 3.4.1 and 3.4.2

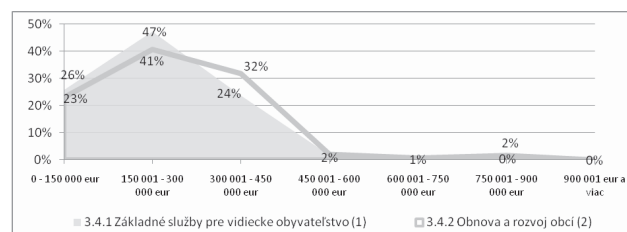
Source: Own processing on the basis of Agricultural Paying Agency, 2010

(1) basic services for the rural inhabitants, (2) village renewal and development

medzených intervalov pre skupinu opatrení 3.4. „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“ uvádza obrázok 6.

Vychádzajúc z výsledkov predchádzajúcej analýzy je zrejmé, že približne polovica žiadostí s celkovými oprávnenými výdavkami do 150 tis. eur pre obe skúmané opatrenia bola schválená. Napriek tomu, bolo v rámci opatrenia 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo v intervale do 150 tis. eur alokovaných len 26% finančných prostriedkov z celkových oprávnených výdavkov a v rámci opatrenia 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí 23% finančných prostriedkov. Najvyšší objem finančných prostriedkov bol umiestnený v intervale od 150 tis. eur do 300 tis. eur, čo predstavuje alokáciu 47 % celkových oprávnených výdavkov na 37,07% schválených žiadostí z celkového počtu schválených žiadostí v rámci opatrenia 3.4.1. Pri opatrení 3.4.2 bolo alokovaných 41% z celkových oprávnených výdavkov v rámci schválených žiadostí. Druhý najvyšší objem finančných prostriedkov (32% z celkových oprávnených výdavkov v rámci schválených žiadostí) majú žiadosti v rámci intervalu 300 tis. eur až 450 tis. eur v rámci opatrenia 3.4.2. Tak ako klesá percentuálny podiel schválených žiadostí na celkovom počte žiadostí so zvyšujúcimi sa celkovými oprávnenými výdavkami žiadostí, tak klesajú aj finančné alokácie v rámci jednotlivých intervaloch.

Nenávratný finančný príspevok v rámci skupiny opatrení 3.4 „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“ je financovaný do výšky 100% oprávnených nákladov z verejných zdrojov. Príspevok z verejných zdrojov sa skladá z príspevku z Európskeho spoločenstva a príspevku zo štátneho rozpočtu.

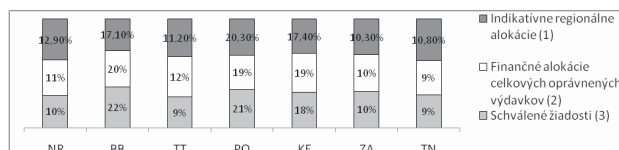
Obrázok 6 Podiel finančných alokácií v jednotlivých intervaloch na celkových oprávnených výdavkoch schválených žiadostí v rámci opatrení 3.4.1 a 3.4.2

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe informácií z PPA, 2010

Figure 6 The share of financial allocations within individual intervals from the total amount of eligible expenditures of approved applications within the measures 3.4.1 and 3.4.2

Source: Own processing on the basis of Agricultural Paying Agency, 2010

(1) basic services for the rural inhabitants, (2) village renewal and development

Obrázok 7 Percentuálny podiel schválených žiadostí v regiónoch na úrovni NUTS III na celkovom počte schválených žiadostí a im zodpovedajúce reálne a indikatívne finančné alokácie celkových oprávnených výdavkov (opatrenie 3.4.1)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe informácií z PPA, 2010

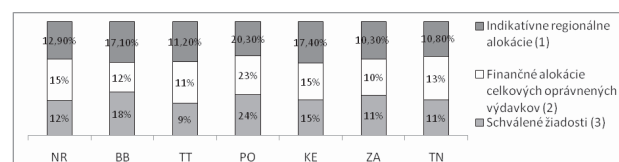
Figure 7 Percentage shares of approved applications in the regions at NUTS III level from the total number of approved applications and relevant real and indicative financial allocations from the total amount of eligible expenditures (Measure 3.4.1)

Source: Own processing on the basis of Agricultural Paying Agency, 2010

(1) indicative regional allocations, (2) financial allocations of the total amount of eligible expenditures, (3) approved applications

S cieľom dosiahnuť regionálne vyrovnané dopady boli ustanovené indikatívne regionálne alokácie, ktorých účelom je zabrániť vzniku regionálnych disparít v čerpaní NFP. Regionálne alokácie majú indikatívny charakter a je možné ich meniť v odôvodnených prípadoch v rozpätí maximálne – 3/+5 percentuálnych bodov s cieľom vyhnúť sa výrazným diferenciam v bodovom hodnotení medzi regiónmi (Dodatok č. 2 k Príručke žiadateľa o poskytnutie NFP z PRV SR 2007 – 2013, zo dňa 27. októbra 2009, s. 10). Túto situáciu zobrazuje obrázok 7, ktorého súčasťou je aj podiel schválených žiadostí z celkového počtu schválených žiadostí podľa regiónov na úrovni NUTS III v rámci opatrenia 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo a im zodpovedajúce finančné alokácie. Pod finančnou alokáciou rozumieme finančné prostriedky, ktoré sú zmluvne viazané na základe zmluvy o poskytnutí NFP. Tieto prostriedky ešte neboli v plnej čiastke vyčerpané prostredníctvom žiadostí o platbu.

Košický a Nitriansky kraj dosiahli úroveň alokácie finančných prostriedkov 15% z celkových oprávnených výdavkov v rámci opatrenia 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo, čo je o 8% menej ako v Prešovskom kraji, ktorý dosahuje prvenstvo s hodnotou 23%. Zároveň bolo v Prešovskom kraji schválených až 24% žiadostí zo všetkých schválených žiadostí. Druhý najvyšší podiel schválených žiadostí dosiahol Banskobystrický kraj s hodnotou 18%. Avšak alokácia finančných prostriedkov v tomto kraji je iba 12%. Najnižšie alokácie celkových oprávnených výdavkov sú v Trnavskom kraji s hodnotou 11% a v Žilinskom kraji s hodnotou 9%.

Obrázok 8 Percentuálny podiel schválených žiadostí v regiónoch na úrovni NUTS III na celkovom počte schválených žiadostí a im zodpovedajúce reálne a indikatívne finančné alokácie celkových oprávnených výdavkov (opatrenie 3.4.2)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe informácií z PPA, Sekcie projektových podporných opatrení, 2010

Figure 8 Percentage shares of approved applications in the regions at NUT III level from the total number of approved applications and relevant real and indicative financial allocations from the total amount of eligible expenditures (Measure 3.4.2)

Source: Own processing on the basis of Agricultural Paying Agency, 2010

(1) indicative regional allocations, (2) financial allocations of the total amount of eligible expenditures, (3) approved applications

skom kraji s hodnotu o jedno percento nižšou na úrovni 10 % z celkových oprávnených výdavkov pre schválené žiadosti.

Taktiež sme skúmali aj opatrenie 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí z pohľadu plánovaných a skutočných finančných alokácií podľa regiónov na úrovni NUTS III, ktoré ilustruje obrázok 8.

Najviac schválených žiadostí zo všetkých schválených žiadostí je v Banskobystrickom kraji, kde bolo zároveň aj alokovaných 20% celkových oprávnených výdavkov. Druhý najvyšší objem finančných prostriedkov bol alokovaný v Prešovskom a Košickom kraji, v každom kraji po 19%, pričom v Košickom kraji bolo schválených o 3% menej žiadostí ako v Prešovskom kraji. Najnižšie alokácie celkových oprávnených výdavkov sú v Žilinskom kraji s hodnotou 10% a v Trenčianskom kraji s hodnotu o jedno percento nižšou na úrovni 9 % z celkových oprávnených výdavkov pre schválené žiadosti.

Transparentnosť hodnotenia žiadostí z pohľadu žiadateľov

Všetky prijaté žiadosti v rámci skúmaných opatrení podliehajú hodnoteniu zo strany externých a interných hodnotiteľov. Pri hodnotení žiadostí sa používajú bodovacie hárky, kde sa hodnotí podľa bodovacích kritérií. Bodovacie kritériá sú stanovené pre každé opatrenie samostatne podľa charakteru a cieľov daného opatrenia. Žiadateľ v rámci skúmaných opatrení môže po splnení stanovených kritérií získať max 100 bodov za každé opatrenie zvlášť. Pre obe skúmané opatrenia boli stanovené rovnaké kritériá hodnotenia, ktoré sú rozdelené do štyroch skupín (tabuľka 2). Kritérium žiadateľa, pripravenosti a kvantitatívne kritérium hodnotia pracovníci PPA. Kvalitatívne kritérium vykonávajú externí hodnotitelia.

Kritérium žiadateľa hodnotí vidieckosť, nezamestnanosť a členstvo v záujmových združeniach PO. Kritérium vidieckosti sa hodnotí podľa hustoty obyvateľstva na km² pre obec a okres, kde je projekt umiestnený. Stanovené sú tri skupiny intervalov (do 50, od 50 do 100, od 100 do 150), pričom platí čím nižšia hustota obyvateľstva, tým viacej bodov môže žiadateľ získať. Kritérium nezamestnanosti závisí od toho či sa projekt realizuje

v okrese, kde je najvyššia miera nezamestnanosti v rámci kraja, kedy žiadateľ získa maximum bodov. Okresom, ktoré nedosahujú najvyššiu mieru nezamestnanosti v danom kraji sa bodová hodnota alikvotne percentuálne znižuje.

Kvantitatívne kritérium závisí od rozpočtu projektu na 1 obyvateľa. Tu je rozhodujúce či obec predkladá v rámci jednej výzvy jeden projekt, alebo obec predloží jeden projekt pre každé opatrenie. Maximálny počet bodov v rámci kvalitatívneho kritéria, ktoré môže žiadateľ získať je za rozpočet menší, resp. rovný 300 eur.obyv.⁻¹ v prvom prípade. Ak žiadateľ podáva pre každé opatrenie jeden projekt, maximálny počet bodov, ktorý môže získať je za rozpočet menší ako 100 eur/obyv. Za každých 10 eur.obyv.⁻¹ navyše sa pridelený počet bodov znižuje o 0,6 bodu v prvom prípade a 1,5 bodu v druhom prípade. Žiadne body žiadateľ nezíska, ak prekročí maximálnu úroveň eur/obyv., čo predstavuje sumu 800 eur.obyv.⁻¹ pre jeden projekt v rámci výzvy a 300 eur.obyv.⁻¹ pre jeden projekt v každom opatrení.

Kvalitatívne kritérium sa rozdeľuje na tri kritériá. Hodnotí sa súlad projektu s PHSR obce, mikroregiónu ak je jej členom a VÚC. Ďalej sa hodnotí kvalita projektu a súlad s prioritnými indikátormi. Ide o hodnotenie komplexnosti projektu, kedy sa hodnotí či projekt rieši na seba nadväzujúce aktivity. Body sa pridávajú ak projekt rieši prístup k internetu, rekonštruuje, modernizuje alebo vykonáva dostavbu existujúcich objektov. Počet bodov závisí aj od počtu obyvateľov využívajúcich výstupy projektu, rozhodujúci je aj prínos projektu pre obec a prístup verejnosti k výstupom projektu. Tretie kvalitatívne kritérium hodnotí či projekt rieši odstránenie havarijného stavu alebo živeľnej pohromy. Žiadateľ za splnenie kvalitatívnych kritérií môže získať max. 25 bodov. V hodnotiacich tabuľkách však nie je uvedené koľko bodov sa pridáva za jednotlivé kritériá. Je teda určené za čo sa body pridávajú, avšak nie je určené koľko bodov sa pridáva za splnenie daného kvalitatívneho kritéria. Pridelovanie bodov v rámci kvalitatívneho kritéria zá-

Tabuľka 2 Prehľad bodovacích kritérií skúmaných opatrení skupiny 3.4 „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“

Kritériá (1)	Počet bodov (2)	Kto hodnotí? (3)	3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo (4)	3.4.2 Obnova a rozvoj obcí (5)
Kritérium žiadateľa (6)	max 6 bodov	PPA	⇒ vidieckosť (hustota obyvateľstva na km ²)	
	max 5 bodov	PPA	⇒ nezamestnanosť	
	max 3 body	PPA	⇒ členstvo v záujmových združeniach PO	
	spolu 14 bodov	PPA		
Kritérium pripravenosti (7)	max 12 bodov	PPA	⇒ kompletnosť a včasnosť predloženia žiadosti, dokumentácie a verejného obstarávania	
	spolu 12 bodov	PPA		
Kritériá hodnotenia projektu (kvantitatívne) (8)	max 33 bodov	PPA	⇒ rozpočet projektu na 1 obyvateľa	
	spolu 33 bodov	PPA		
Kritériá hodnotenia projektu (kvalitatívne) (9)	max 8 bodov	externí hodnotitelia	⇒ súlad projektu s PHSR	
	max 25 bodov	externí hodnotitelia	⇒ kvalita projektu a súlad s prioritnými indikátormi	
	max 8 body	externí hodnotitelia	⇒ projekt rieši odstránenie havarijného stavu alebo živeľnej pohromy	
	spolu 41 bodov	externí hodnotitelia		
Spolu (10)	100 bodov	PPA a externí hodnotitelia		

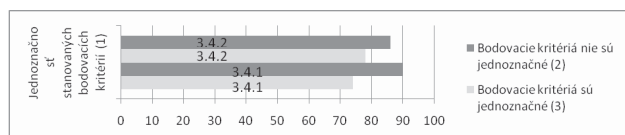
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Dodatku č. 2 k Príručke žiadateľa o poskytnutie NFP z PRV SR 2007 – 2013, zo dňa 27. októbra 2009

Source: Own processing according to Accessary number 2 to applicant Guide for non-returnable subsidies from RDP SR 2007 – 2013, from 27th October 2009

Table 2

Overview of point system criteria related to the examined Measure 3.4 Village renewal and development, development of amenities and services

(1) criteria, (2) number of points, (3) who does the assesment, (4) basic services for rural inhabitants, (5) village renewal and development, (6) applicant criteria, (7) readiness criteria, (8) project assesment criteria (quantitative) (9) project assesment criteria (qualitative), (10) total

Obrázok 9 Náznaky na jednoznačnosť bodovacích kritérií v rámci skupiny opatrení 3.4 „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výsledkov dotazníkového prieskumu, 2010

Figure 9 Opinions on the explicitness of point system criteria related to the examined Measure 3.4 Village renewal and development, development of amenities and services

Source: Own processing on the basis of questionnaire research, 2010
(1) the explicitness of the given point system criteria, (2) point system criteria are not explicit, (3) point system criteria are explicit

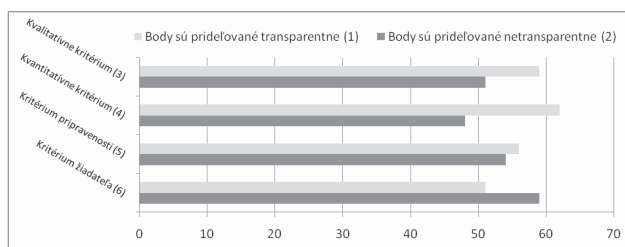
visí predovšetkým od subjektívneho názoru externého hodnotiteľa.

Z hľadiska transparentnosti hodnotenia žiadostí je dôležité, aby stanovené bodovacie kritériá boli jednoznačné. Preto sme v rámci výskumu venovali pozornosť názoru žiadateľov na jednoznačnosť stanovených bodovacích kritérií (obrázok 9). Oslovili sme spolu 1 000 žiadateľov pripravených na podpis zmluvy v rámci skupiny opatrení 3.4. „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“. Návratnosť dotazníkov bola 32,8% (pre každé opatrenie po 14,4%).

Z analýzy vyplynulo, že žiadatelia nepokladajú stanovené bodovacie kritériá za jednoznačné. Preto sme ďalej skúmali ich názor na transparentnosť pridelovania bodov pre jednotlivé bodovacie kritériá. Výsledky tohto skúmania ilustruje obrázok 10 pre opatrenie 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo a obrázok 11 pre opatrenie 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí.

Výskumom sa potvrdilo, že žiadatelia nepokladajú stanovené bodovacie kritériá za jednoznačné. Z názorov žiadateľov v rámci opatrenia 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí vyplýva, že pri kvalitatívnom hodnotení žiadostí, ktoré realizujú externí hodnotitelia je priestor pre netransparentné pridelovanie bodov.

Napriek charakteru kritéria žiadateľa, kde sa hodnotí vidieckosť (hustota obyv.km⁻²), nezamestnanosť a členstvo v záujmových združeniach PO, je pozoruhodné, že v rámci opatrenia 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo je priestor pre netransparentné pridelovanie bodov. V konečnom dôsledku považujeme kritérium žiadateľa za známe a jednoducho overiteľné aj napriek opačnému názoru oslovených žiadateľov. Vhodné by bolo stanoviť jednoznačné hodnotiace kritériá, aby sa minimalizoval priestor pre netransparentné pridelovanie bo-

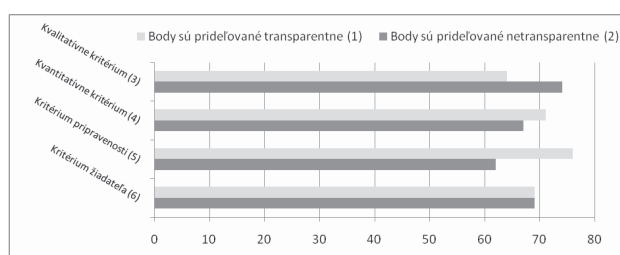

Obrázok 10 Náznaky na transparentnosť hodnotenia v rámci opatrenia 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výsledkov dotazníkového prieskumu, 2010

Figure 10 Opinions on the transparency of assessment related to the Measure 3.4.1 Basic services for the rural inhabitants

Source: Own processing on the basis of questionnaire research, 2010
(1) point are assigned transparently, (2) point are not assigned transparently, (3) quality criteria, (4) quantity criteria, (5) readiness criteria, (6) applicant criteria

Obrázok 11 Náznaky na transparentnosť hodnotenia v rámci opatrenia 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výsledkov dotazníkového prieskumu, 2010

Figure 11 Opinions on the transparency of assessment related to the Measure 3.4.2 Village renewal and development

Source: Own processing on the basis of questionnaire research, 2010
(1) point are assigned transparently, (2) point are not assigned transparently, (3) quality criteria, (4) quantity criteria, (5) readiness criteria, (6) applicant criteria

dov zo strany hodnotiteľov. Nejednoznačné je najmä kvalitatívne hodnotenie žiadostí, ktoré závisí od subjektívneho názoru hodnotiteľa. Za správne považujeme, ak si žiadateľ vie podľa bodovacích kritérií prideliť body sám ešte pred podaním žiadostí podľa zverejnených bodovacích hárkov. Bodovacie kritériá musia byť jednoznačné, aby sa v nich vedel aj sám žiadateľ orientovať. Následne je na uvážení žiadateľa či má šancu získať dostatočný počet bodov pre schválenie žiadosti. Transparentnosť hodnotenia žiadostí by mohla byť zabezpečená aj prostredníctvom informačného systému, ktorý by zo žiadostí, ktoré boli nahrané do systému počas administrácie a registrácie vytvoril zoznam projektov na základe jednoznačne nastavených bodovacích kritérií. Aj tým by sa minimalizoval priestor pre netransparentné pridelovanie bodov pri hodnotení žiadostí.

Záver

Napriek nášmu predpokladu, že finančne náročné žiadosti majú väčšiu pravdepodobnosť úspechu ako žiadosti s nízkymi oprávnenými výdavkami, výskum potvrdil opak.

Žiadosti s celkovými oprávnenými výdavkami do 150 tis. eur v rámci opatrenia 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo tvoria 50,70% žiadostí zo všetkých schválených žiadostí. Alokácia finančných prostriedkov pre tieto žiadosti tvorí 26% finančných prostriedkov z celkových oprávnených výdavkov.

Aj v prípade opatrenia 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí je najviac žiadostí s celkovými oprávnenými výdavkami do 150 tis. eur (46,08%) s alokáciou vo výške 26% finančných prostriedkov z celkových oprávnených výdavkov.

Skoro polovica celkových oprávnených výdavkov (47%) v rámci opatrenia 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo bola alokovaná v intervale od 150 tis. eur do 300 tis. eur. O niečo nižšiu alokáciu (o 6%) v tom istom intervale malo opatrenie 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí.

Dospeli sme k záveru, že tak ako klesá percentuálny podiel schválených žiadostí na celkovom počte žiadostí so zvyšujúcimi sa celkovými oprávnenými výdavkami žiadostí, tak klesajú aj finančné alokácie v rámci jednotlivých intervaloch.

S cieľom dosiahnuť regionálne vyrovnané dopady boli ustanovené indikatívne regionálne alokácie, ktorých účelom je zabrániť vzniku regionálnych disparít v čerpaní finančných prostriedkov. Výskum potvrdil, že reálne finančné alokácie sa nachádzajú v stanovenej tolerancii – 3/+5 percent. Najvyššiu alokáciu v rámci opatrenia 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo dosiahol Prešovský kraj (24%) a pre opatrenie

3.4.2 Obnova a rozvoj obcí dosiahol prvenstvo Banskobystrický kraj (22%). Najnižšia alokácia pre obe skúmané opatrenia je v Žilinskom kraji.

Z hľadiska transparentnosti hodnotenia žiadostí je dôležité, aby stanovené bodovacie kritériá boli jednoznačné. Preto sme v rámci výskumu venovali pozornosť názoru žiadateľov na jednoznačnosť stanovených bodovacích kritérií. Výskumom sa potvrdilo, že žiadatelia nepokladajú stanovené bodovacie kritériá za jednoznačné. Z názorov žiadateľov v rámci opatrenia 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí vyplýva, že pri kvalitatívnom hodnotení žiadostí, ktoré realizujú externí hodnotitelia je priestor pre netransparentné pridelovanie bodov. Vhodné by bolo stanoviť jednoznačné hodnotiace kritériá, aby sa minimalizoval priestor pre netransparentné pridelovanie bodov zo strany hodnotiteľov. Nejednoznačné je najmä kvalitatívne hodnotenie žiadostí, ktoré závisí od subjektívneho názoru hodnotiteľa.

Súhrn

Medzi priority Programu rozvoja vidieka SR 2007 – 2013 v oblasti zlepšenia kvality života na vidieku a udržania osídlenia vidieka patrí podpora vytvárania pracovných príležitostí, diverzifikácia hospodárskych činností ako aj obnova a rozvoj infraštruktúry obcí. Uvedený cieľ sa premieta do skupiny opatrení 3.4 „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“, ktorú tvoria opatrenie 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo a opatrenie 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí. Oprávnenými žiadateľmi pre obe skúmané opatrenia sú obce nezaraďené do pólov rastu a zároveň patriace do oblastí cieľa konvergencia. Vedeckým cieľom predloženej state je analýza skupiny opatrení 3.4 „Obnova a rozvoj obcí, občianskej vybavenosti a služieb“ Programu rozvoja vidieka SR 2007 – 2013 z hľadiska priestorovej alokácie finančných prostriedkov a vyhodnotenie názorov žiadateľov na transparentnosť hodnotenia žiadostí.

Kľúčové slová: Program rozvoja vidieka, opatrenie, obec, výdavky, hodnotenie

Literatúra

- BUCHTA, S. 2010. Podpora vidieckym obciam z eurofondov. In: *Ekonomika poľnohospodárstva*, roč. 4, 2010, s. 43 – 50. ISSN 1335-6186.
- European Union, Directorate-General for Agriculture and Rural Development, Rural Development in the European Union, Statistical and Economic Information, Report 2009, December 2009, p. 403.
- Interné materiály Pôdohospodárskej platobnej agentúry, 2010.
- Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR. 2007. Metodický prístup a kritériá pre výber inovačných a kohéznych pólov rastu. Bratislava, 2007, s. 4.
- Ministerstvo pôdohospodárstva SR. 2007. Program rozvoja vidieka SR 2007 – 2013, november 2007, s. 234.
- Ministerstvo pôdohospodárstva SR, Pôdohospodárska platobná agentúra. 2009. Príručka pre žiadateľa o poskytnutie nenávratného finančného príspevku z Programu rozvoja vidieka SR 2007 – 2013, verzia č. 1 platná od 1. 2. 2008, upravená oznámením PPA č. 7 zo dňa 17. 8. 2009, s. 110.
- Ministerstvo pôdohospodárstva SR, Pôdohospodárska platobná agentúra. 2009. Dodatok č. 2 k Príručke žiadateľa o poskytnutie NFP z PRV SR 2007 – 2013, zo dňa 27. októbra 2009, s. 19.
- Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR: Regionálny operačný program, s. 152
- „Zoznam pólov rastu“ [online] [citované 25. 10. 2010]. Dostupné na internete: <http://www.ropka.sk/dokumenty-na-stiahnutie>.
- Ministerstvo pôdohospodárstva SR, Pôdohospodárska platobná agentúra: Výzva na predkladanie žiadostí o nenávratný finančný príspevok z Programu rozvoja vidieka SR 2007 – 2013 č. 2009/PRV/09.
- Ministerstvo pôdohospodárstva SR, Pôdohospodárska platobná agentúra: Výzva na predkladanie žiadostí o nenávratný finančný príspevok z Programu rozvoja vidieka SR 2007 – 2013 č. 2009/PRV/10.

Kontaktná adresa:

Ing. Viera Gábršová, Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, tel: 048/446 2011, e-mail: viera.gabrsova@umb.sk

---